

TEOL INFORMATION

Nr. 57 februar 2018

Tværfaglig forskning i privathed
METTE BIRKEDAL BRUUN

Det fortrængte jubilæum
CHRISTIAN GOTTLIEB

Præster her og præster hisset
HANS RAUN IVERSEN

Tog Augustin helt fejl af Paulus? Et nyt (gammelt) blik på Paulus
GITTE BUCH-HANSEN

From Helsinki to Copenhagen. Contextualising the New Testament
ULLA TERVAHAUTA

Med sikkerhed, måske! Ambiguity and Precision in the Qur'ān
THOMAS HOFFMANN

Indholdsfortegnelse

Siden sidst af dekan, professor, dr.theol. Kirsten Busch Nielsen	3
Steffen Kjeldgaard-Pedersen er gået på pension af professor, dr.theol. Lauge Olaf Nielsen	6
Tog Augustin helt fejl af Paulus? Et nyt (gammelt) blik på Paulus af lektor, ph.d. Gitte Buch-Hansen	10
From Helsinki to Copenhagen. Contextualising the New Testament by assistant professor, ph.d. Ulla Tervahauta	14
Med sikkerhed, måske! Om forskningsprojektet <i>Ambiguity and Precision in the Qur'ān</i> af professor (mso), ph.d. Thomas Hoffmann	18
Tværfaglig forskning i privathed af centerleder og professor, ph.d., dr.theol. Mette Birkedal Bruun	22
Det fortrængte jubilæum af adjungeret professor, dr.theol. Christian Gottlieb	26
Et helt andet reformationsjubilæum. 1. verdenskrig som katalysator for et teologisk nybrud af professor (mso), ph.d. Christine Svinth-Væрге Pöder	30
Præster her og præster hisset af lektor, teol.dr.h.c. Hans Raun Iversen	34
Fakultetsbiblioteket – Om bøger, biblioteker og teologer anno 2018 af sektionsleder, informationsspecialist Minna Giesel	38
At udvikle eksistentielle møderum i kirken af erhvervs-ph.d.-studerende, cand.scient.soc. Dorte Kappelgaard	42
Kalender ved Pia Christensen	46
Publikationer fra Det Teologiske Fakultet	51

TEOL-information udgives af Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet, og udkommer to gange årligt, i februar og september. TEOL-information distribueres gratis til udvalgte offentlige og kirkelige institutioner samt til indenlandske universiteter, gymnasier, hovedbiblioteker og pressen. Bladet kan rekvireres ved henvendelse til Kim Petersen på tlf. 35 32 36 67 eller på e-mail: kpe@teol.ku.dk.

Meninger, der tilkendes gives i TEOL-information, gengiver de enkelte forfatteres synspunkter og er ikke nødvendigvis udtryk for redaktionens holdning.

Ansvarshavende redaktør: Dekan, professor, dr.theol. Kirsten Busch Nielsen.

Redaktion: Professor (mso), ph.d. Christine Svinth-Værgø Pøder.

Layout og sats: Specialtrykkeriet Arco.

Tryk: Specialtrykkeriet Arco. *Oplag:* 3.400.

Artikler, der offentliggøres i TEOL-information, kan citeres med angivelse af kilde.

Forsidebillede: Pieter de Hooch: A Woman with a Child in a Pantry.

Kilde: Wikimedia Commons

(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pieter_de_Hooch_007.jpg, december 2017).

**Det Teologiske Fakultet,
Karen Blixens Plads 16,
2300 København S
Tlf.: 35 32 36 08
www.teol.ku.dk**

Siden sidst

Af dekan, professor, dr.theol. Kirsten Busch Nielsen

At fejre et jubilæum er på én gang at se bagud og at se fremad. De mange bidrag fra Det Teologiske Fakultets forskere til markeringen af reformationens 500 år har fremdraget

både velkendte og mere underbelyste sider af den lutherske teologi og tradition. De valg, der er truffet, lægger grund til fremtidig forskning. Jubilæet har også givet lejlighed til diskussion om teologiens egen identitet og om relationen mellem reformation, universitet og videnskab. Vi har deltaget i jubilæumsmarkeringen gennem udgivelser, foredrag, debatter og diskussioner, optræden i medier og meget andet, i adskillige tilfælde i samarbejde med forsknings- og kulturinstitutioner i ind- og udland samt med aktører i det kirkelige landskab. På fakultetets vegne siger jeg tak for de mange gode samarbejder, som 2017 bød på i anledning af jubilæet. Forhåbentlig har det hele gennem den nye viden, der er frembragt, bidraget til at aflive snarere end at befæste myter.

Som en af artiklerne i dette nummer af

TEOL-information minder om, var reformationsjubilæet ikke det eneste runde år i 2017. Den russiske revolution fyldte 100 år. Adjungeret professor Christian Gottlieb skriver om dette glemte eller, som han siger, fortrængte jubilæum og de spørgsmål om forholdet mellem religion, kirke og samfund, det kalder frem. Fakultetet nåede i årets løb ved et kirkehistorisk arrangement desuden at markere hundredåret for salget af Dansk Vestindien til USA. I dette hæfte tager vi fat på et af 2018's jubilæer gennem professor mso Christine Svinth-Væрге Pöders artikel om de overvejelser, som det tyske krigsnederlag i 1918 foranledigede kirkehistorikeren Karl Holl til at gøre. Også her er det relationen mellem kristendom og samfund, der står i fokus.

Ved årsskiftet 2017-2018 fratrådte professor Steffen Kjeldgaard-Pedersen, hvis ekspertise bl.a. gælder netop reformationens historie og teologi, sin stilling ved fakultetet for at gå på pension. Professor Lauge Nielsen har skrevet afskedsportrættet, der kan læses nedenfor. Det Teologiske Fakultet siger Steffen Kjeldgaard-Pedersen hjertelig tak for en usædvanlig, omfattende og mangesidet indsats.

I april 2018 skal vi sige farvel til fakultetsbibliotekar Henrik Laursen, som da går på pension. Henrik Laursen, der har ledet biblioteket siden 2008, fortjener stor tak. Gennem de seneste år har han stået i spidsen for klargøring, flytning og genopstilling af biblioteket i fakultetets nye bygninger. Det gode resultat af bestræbelserne på at beholde biblioteket som del af fakultetet på en sådan måde, at det bedst muligt understøtter forskning og undervisning, kan man læse om i artiklen af informationsspecialist Minna Giesel, der har afløst Henrik Laursen som leder af biblioteket. Der pågår for tiden store omstruktureringer i den danske forskningsbiblioteksverden. Gennem Minna Giesels stilling knyttes det teologiske bibliotek i det daglige arbejde tættere til Københavns Universitetsbibliotek. Men vi har beholdt et selvstændigt fakultetsbibliotek for at sikre nærhed og et godt samspil mellem den klassiske, fysiske bogsamling og digitaliseringen af litteraturen.

Biblioteket tilvejebringer de bøger, artikler og andet materiale, som forskere og studerende har brug for – bl.a. for selv at kunne skrive. I dette hæfte omtales blot en enkelt af de monografier, som i år er udgivet fra fakultetet. Lektor Karen Lauterbachs undersøgelse *Christianity, Wealth and Spiritual Power in Ghana* handler om unge præster og præsteembede i Ghana. Lektor Hans Raun Iversen præsenterer og kommenterer bogen, der med sit emne knytter forbindelse mellem teologi og Afrikastudier.

Ved siden af de videnskabelige bøger og artikler udgiver fakultetets forskere i stort omfang også bredere, formidlende publikationer af forskellig art. Sådan har det været i årtier. På linje med Kø-

benhavns Universitets øvrige fakulteter gennemfører vi i 2018 en forskningsevaluering, der skal munde ud i, at et internationalt panel rådgiver om forskningsudviklingen i de kommende år. Et af de temaer, vi ønsker at drøfte med panelet, er netop balancen mellem forskningsaktiviteter og -publikationer på den ene side og formidlingsaktiviteter og -publikationer på den anden.

På den akademiske side blev efteråret 2017 særdeles godt. I september påbegyndtes arbejdet i Danmarks Grundforskningsfonds Centre for Privacy Studies. Åbningen blev markeret ved en festlighed den 1. november. Centeret ledes af professor Mette Birkedal Bruun. Det hviler på hendes gode idé og den meget dygtige indsats, hun har lagt i at planlægge forskningsprojektet, skrive ansøgning, danne en tværfaglig forskergruppe og i det hele taget sikre alle de kontakter og netværksforbindelser, som et center på det niveau og af den størrelse fordrer. For fakultetet er det en glæde og en ære igen at skulle huse et grundforskningscenter. Mette Birkedal Bruun fortæller i en artikel om den planlagte forskning, der under kirkehistoriske, retshistoriske, arkitekturhistoriske og idehistoriske synsvikler skal undersøge fænomenet "privacy". På fakultetets vegne vil jeg gerne også på dette sted lykønske Mette Birkedal Bruun med den fornemme bevilling, der danner grundlag for i hvert fald seks års forskning, og gentage fakultetets velkomst til centeret. Mette Birkedal Bruun er i efteråret fuldt fortjent blevet hædret såvel med Carlsbergfondets Forskningspris 2017 som med Einar Hansens Forskningsfonds pris for fremragende humanistisk forskning 2017.

Blandt Einar Hansens Forskningsfonds prismodtagere var også professor emer. Troels Engberg-Pedersen, der fik den danske hæderspris 2017. En udmærkelse opnåede også professor emer. Martin Schwarz Lausten, der i efteråret modtog Kristeligt Dagblads pris for formidling af kirkehistorisk forskning til et bredere publikation. Tillykke til dem begge!

Hjerteligt lykønskes skal også lektor Leo Catana, der siden sidst har opnået doktorgraden i teologi på grundlag af afhandlingen *Late Ancient Platonism in Eighteenth-Century German Thought*, og tre cand.theol.'er, der nu kan skrive ph.d. på visitkortet: Mikkel Gabriel Christoffersen (*Living with Risk and Danger. Studies in Interdisciplinary Systematic Theology*), Rasmus Dreyer (*Hans Tausen mellem Luther og Zwingli. Studier i Hans Tausens teologi og den tidlige danske reformation*) og Christina Solmunde Michelsen (*John the Baptist's Public Ministry in Lk 3:1-20. Is Luke a Writing Reader of Matthew?*).

Ved dimissionsfesten kunne fakultetet lykønske ca. 45 cand.theol.'er. I det seneste år er desuden også udklækket godt fyrrer kandidater i Afrikastudier, mens en halv snes har afsluttet studierne på den fællesnordiske kandidatuddannelse Europas religiøse rødder. En del af de nyuddannedes studietid har ligget i årene efter fremdriftsreformens gennemførelse, og det har ikke kunnet undgås, at deres årgange er blevet puffet rundt mellem skiftende regelsæt. Men der er ikke tvivl om, at fremdriftsreglerne nu har sat sig igennem. Fakultetets to studienævn arbejder engageret med den stadige justering af rammerne, så målet om effektiv

gennemførelse understøttes bedst muligt samtidig med, at der tages de nødvendige hensyn til fagenes virkelighed.

Sidst på året faldt brikkerne på plads i et nyt bevillingssystem for de videregående uddannelser. Det har været nogen tid undervejs. Med baggrund i en bred politisk aftale mellem folketingets partier er der i de store linjer nu skabt klarhed over uddannelsesfinansieringen fra 2019. Uddannelsesindtægterne og de øvrige finanslovsmidler vil næppe vokse i de kommende år. Så meget mere er der grund til, at fakultetet som Københavns Universitet i øvrigt forbereder sig på at måtte hente finansiering fra eksterne kilder som forskningsråd, danske og europæiske, og private fonde. Fakultetet har også på det seneste været begunstiget af gode fondsbevillinger, dette takket været forskernes solide indsats på ansøgningsfronten. At forskningen fremover må styrkes gennem hjemtag af bevillinger, er blot et af målene i *Talent og samarbejde. Strategi 2023*, som universitetets bestyrelse tiltrådte før jul, og som vi nu skal i gang med at udmønte på fakultetet.

Det har glædet os, at mange af vores samarbejdspartnere, alumner og andre interesserede for længst har fundet vej til Søndre Campus som deltagere i konferencer, seminarer og åbne forelæsninger. I foråret 2018 inviterer vi blandt meget andet til "Onsdag med Kierkegaard": introduktionsforelæsninger om Kierkegaards tanker om det almenmenneskelige. Tid og sted fremgår af hjemmesiden og af kalenderen bagest i hæftet.

Det Teologiske Fakultet byder alle velkommen til forårssemesteret 2018!

Steffen Kjeldgaard-Pedersen er gået på pension

Af professor, dr.theol. Lauge Olaf Nielsen

Med udgangen af 2017 gik professoren, dr.theol. Steffen Kjeldgaard-Pedersen på pension, idet han fratrådte det professorat i Kirkehistorie, som han havde beklædt siden januar 1985. Et næsten fast indslag i de seneste numre af nærværende tidskrift har været små portrætter af mangeårige og skattede medarbejdere på Det Teologiske Fakultet, som har ladet sig pensionere. Sådan må det være, når Fakultetet er i gang med et generationsskifte. Med Steffen Kjeldgaard-Pedersen tager Fakultetet imidlertid afsked med en lærer og forsker, som i en turbulent tid har ydet en helt usædvanlig indsats såvel for at bevare og udvikle det teologiske studium som for at forbedre betingelserne for teologiske studier på Københavns Universitet.

Kort efter sin kandidateksamen i 1973 blev Steffen Kjeldgaard-Pedersen tilknyttet Fakultetet som kandidat- og senere seniorstipendiat, og allerede på dette tidspunkt var det afgjort, at Martin

Luther og reformationen stod i centrum for hans teologiske interesse. Resultatet af stipendiatens flittige og disciplinerede forskning på det mørke kontor på 'Kavalergangen' (i Købmagergade 46) var en lærd afhandling med titlen "*Gesetz, Evangelium und Busse. Theologiegeschichtliche Studien zum Verhältnis zwischen dem jungen Johann Agricola (Eisleben) und Martin Luther*", som i 1983 blev forsvaret for den teologiske doktorgrad. I værket påviste forfatteren med skarpsindighed og grundighed, hvorledes Johann Agricola i en nærliggende misforståelse af sin læremester, Martin Luther, anskuede distinktionen mellem Lov og Evangelium som en statisk, formal skelnen, mens Luther (og med ham Paulus, som mange stadig mener) anså den for at være "en dynamisk, funktionel sondring". På en helt anderledes radikal måde end Agricola kunne Luther derfor fastholde den kristne som "*simul iustus et peccator*". At Steffen Kjeldgaard-Pedersen her havde leveret et centralt og vægtigt bidrag til luthersk teologihistorie, var der ingen tvivl om, og ved forsvaret faldt der mange velfortjente lovord; en af de officielle opponenter betroede dog også

det tætpakkede auditorium, at læsningen havde fordret et par kabaler undervejs.

I januar 1985 overtog Steffen Kjeldgaard-Pedersen det professorat i kirkehistorie, som var blevet ledigt efter Torben Christensen. Det var en 'historisk' stilling i den forstand, at den var blevet indviet af Ludvig Holberg, og blandt forgængerne var der så fremtrædende teologer som Jens Nørregaard, Valdemar Ammundsen og Frederik Nielsen. Umiddelbart efter sin tiltræden fik Steffen Kjeldgaard-Pedersen også overdraget posten som 'institutbestyrer' eller '-leder' af Institut for Kirkehistorie, og med ganske få afbrud kom han til at bestride dette hverv ind i det nye årtusinde. Det følgende år blev han medlem af Studienævnet for Teologi; i dette forum lagde han også en stor arbejdsindsats og var i flere år nævnets formand. En bred berøringsflade med kolleger og studenter fik Steffen Kjeldgaard-Pedersen gennem Teologisk Forening, hvis formand og næstformand han var fra sidst i 80'erne frem til årtusindeskiftet. Også faglige sammenslutninger og netværk nød glæde af hans energi og virkestrang; for blot at nævne nogle få beklædte han i en længere årrække formandsposten for Salmehistorisk Selskab, Nordisk Institut for Hymnologi samt Center for Kunst og Kristendom. Inden for sit egentlige forskningsområde har Steffen Kjeldgaard-Pedersen siden 1975 været aktivt medlem af TARF ("*Theologischer Arbeitskreis für reformationsgeschichtliche Forschung*"), ligesom han tidligt blev indvalgt i styrelsen for Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. Nordisk samarbejde har en stor plads i Steffen Kjeldgaard-Pedersens hjerte, og dette er ikke mindst kommet til udtryk

igennem de adskillige nordiske forskningskredse og -netværk, som med Steffen Kjeldgaard-Pedersen som initiativtager og organisator i snart 30 år har samlet nordiske forskere inden for reformationshistorien og især den lutherske tradition. For studenterne kom disse internationale kontakter ikke mindst til gavn i form af de engelsksprogede kursusforløb i "Reformation Studies", som i flere år blev organiseret ved Institut for Kirkehistorie, og som samlede lærere og studenter fra Norden, ligesom indbudte tyske og amerikanske lærerkæfter medvirkede.

Tidligt i 90'erne blev Steffen Kjeldgaard-Pedersen indvalgt i styringskomiteen for det internationale selskab af Lutherforskere, som hvert femte år afholder en større kongres for anerkendte Luther- og reformationsforskere samt yngre, lovende hoveder. Da det var lykkedes at få den 10. internationale Lutherforskerkongres i 2002 til København, lå det lige for at betro posten som formand for den lokale styringskomité til Steffen Kjeldgaard-Pedersen. Kongressen, der samlede forskere fra alle verdensdele, gjorde både Københavns Universitet og Det Teologiske Fakultet stor ære, hvilket ikke mindst skyldtes formandens vanlige sans for både den store linje og den betydningfulde detalje.

Under det begivenhedsforløb, som lidt bombastisk er blevet kaldt "den store dekanekrise" i slutningen af 90'erne, var Steffen Kjeldgaard-Pedersen leder af Institut for Kirkehistorie og et fremtrædende medlem af Fakultetets selvevalueringsgruppe, der under ledelse af Evalueringscentret skulle evaluere de teologiske uddannelser i Danmark. Da Det Teologiske Fakultet i 2002 skulle vælge ny ledel-

se, var der på Fakultetet bred enighed om at opfordre Steffen Kjeldgaard-Pedersen til at stille op til posten som dekan. Hovedopgaverne for den nye dekan lå lige for: at bevare og udvikle teologistudiet som videnskabeligt studium samt at værne om Fakultetets selvstændighed og sikre de bedste betingelser for dets virke. Det må imidlertid siges, at den vind, der blæste fra politisk og ministerielt hold, ikke just gjorde det nogen enkel opgave at holde kursen. For det første voksede den administrative belastning af Fakultetet nærmest eksponentielt i takt med den tiltagende politiske opmærksomhed på og engagement i undervisningssektoren. Derfor blev det snart nødvendigt at indrette Fakultetet som et såkaldt 'enhedsfakultet' med kun ét centralt institut og gradvist overføre de administrative kræfter til en samlet enhed. Dette tiltag var langt fra populært ude på de nye 'afdelinger', som afløste de tidligere og relativt selvstændige institutter, men nødvendigheden af nyordningen stod ikke til diskussion, og de kollegiale organer bakkede op om dekanens initiativ.

Den anden udfordring for Fakultetets ledelse i disse år angik noget så centralt som det teologiske studiums struktur og indhold. Som et led i harmoniseringen inden for EU udsendte Uddannelses- og Forskningsministeriet under ledelse af Helge Sander i 2002 en bekendtgørelse om bachelor- og kandidatuddannelserne i teologi, og den dikterede en kraftig omorganisering af det teologiske studium. For Steffen Kjeldgaard-Pedersen personligt var dette politiske initiativ uønsket og ligefrem noget af en skæbnens ironi. Som medlem og formand for Studienævnet i 90'erne og som medlem

af Fakultetets ledelsesgruppe havde Steffen Kjeldgaard-Pedersen været direkte involveret i tre studieordninger (1989, 1996 og 2001). I dette arbejde havde han argumenteret imod, at man lod det klassiske kandidatstudium med dets samlede studieforløb og afsluttende embedseksamen erstatte af en angelsaksisk inspireret bachelor- og kandidatuddannelse, hvor pensum blev opdelt i mange mindre forløb med tilhørende 'drypvise' eksaminer. I kampen imod bachelormodellen skulle Steffen Kjeldgaard-Pedersen efter sigende en gang i 90'erne have mobiliseret også musikken og smilet, idet han havde forfattet et af de mere populære og svingende numre ved en af Fakultetets sommerfester; sangen bar titlen "Bakselår" og havde som refræn det enkle budskab "vi vil ikke have bakselår", og den blev fremført med fejende energi og udstråling af en kvindelig studerende (og senere domprovst). Som realistisk og pragmatisk dekan så Steffen Kjeldgaard-Pedersen sig dog tvunget til at gennemføre ordningen, hvis fortrin ikke var umiddelbart iøjnefaldende. Udfordringen bestod følgelig i at sikre det centrale indhold og det faglige niveau i den nye form, og i nært samarbejde med den daværende studienævnformand og studieleder lykkedes det bedre end ventet. Desværre viste 2002/2003 sig at være kun begyndelsen på en længere række af ministerielle tiltag, som krævede kontinuerlige justeringer og tilpasninger af studierne og en særlig indsats af såvel dekan som studieleder, hvis diplomati og lydhørhed både eksternt og internt blev sat på mange prøver.

Vedligehold og forbedring af Fakultetets bygninger i Købmagergade var en

af de opgaver, som beskæftigede Steffen Kjeldgaard-Pedersen kontinuerligt. Betydningen af at skabe gode fysiske rammer for studenter og ansatte var der hos ham aldrig tvivl om. Ikke mindst de studerende satte stor pris på dekanens indsats, og de mange studiepladser, kantinen og adgangen til egnede lokaler til at samles både sommer og vinter (den gamle Kældercafé) befordrede et usædvanligt fint fagligt og socialt miljø. Både som almindelig lærer, institutbestyrer og dekan tog Steffen Kjeldgaard-Pedersen sig altid tid til at lytte til og tale med de studerende. Studenternes anerkendelse og taknemmelighed blev da også bragt til offentlighedens kendskab, idet Det Teologiske Fagråd i *Universitetsavisen* i 2010 ligefrem fremholdt Steffen Kjeldgaard-Pedersen som rollemodel for den moderne universitetsleder og -lærer. På dette tidspunkt var Steffen Kjeldgaard-Pedersen på vej ind i sin tredje periode som dekan. Med den nye universitetslov i 2005 havde universiteterne som bekendt fået ansatte ledere på åremål, men på Det Teologiske Fakultet gav denne administrative omvæltning ikke anledning til uro.

Igennem hele sit virke har Steffen Kjeldgaard-Pedersen stået værn om det klassiske teologiske studium med fastholdelse af de høje sprogkrav (latin, græsk og hebræisk) og vægtning af arbejdet med såvel de bibelske skrifter som de centrale kilder fra kirkens historie. Et sådant studium tager tid og kræver vedholdenhed. Til trods for sine utallige ad-

ministrative hverv og opgaver har Steffen Kjeldgaard-Pedersen kontinuerligt varetaget sin forskning inden for især den lutherske teologi og moderne kirke- og teologihistorie. Resultaterne foreligger i en perlerække af mindre publikationer og flere bidrag til internationale opslagsværker. De vidner om Steffen Kjeldgaard-Pedersen som en klassisk luthersk teolog med klar sans for teologiens grundlag i filologien og for dens videnskabelighed. Det er derfor heller ingen tilfældighed, at kollegers og venners hyldest i festskriftet i anledning af hans 60-årsdag bar titlen "Reformationer, universitet, kirkehistorie, Luther". Efter sin fratreden som dekan i sommeren 2013 har Steffen Kjeldgaard-Pedersen koncentreret sig om den videnskabeligt baserede formidling af arven fra Luther. Dette arbejde er foreløbig udmøntet i bogen "*Nåde og Fred i Kristus! Martin Luther i lyset af hans breve*", som er skrevet sammen med Carl Axel Aurelius. I år udkommer der desuden et større udvalg af Luthers reformatoriske skrifter, som med Steffen Kjeldgaard-Pedersen som primus motor har beskæftiget et kollektiv af forfattere. Forhåbentlig finder Steffen Kjeldgaard-Pedersen også i sit otium tid og lejlighed til at fuldende sin store kommenterede oversættelse og fortolkning af Luthers frihedstraktat ("*De libertate christiana*"). Det Teologiske Fakultet takker Steffen Kjeldgaard-Pedersen for hans store indsats for Fakultetet og for teologien og ønsker ham mange gode og frugtbare år.

Tog Augustin helt fejl af Paulus? Et nyt (*gammelt*) blik på Paulus

Af lektor, ph.d. Gitte Buch-Hansen

Enhver teolog ved det. Det sværeste at få på plads i arbejdet med det græske sprog er de mindste ord: præpositionerne, adverbierne og konjunktionerne.

Samtidig er det disse småord, som bærer hele betydningen, hvorfor de ofte har givet anledning til teologiske konflikter. Dette gælder også udtrykket ἐφ' ᾧ i Rom 5,12: "Derfor: På samme måde som synden kom ind i verden ved ét menneske, og ved synden døden, således kom også døden til alle mennesker, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον." Sætningen indleder den typologiske passage om forholdet mellem Adam og Kristus i Rom 5,12-21. Det er nok velkendt, at Augustin mente, at det sidste led skulle læses som en relativsætning, der viste tilbage til hele den foranstående passage; mere præcist, så var korrelateret til det relative pronomen at finde i 'det ene menneske', altså Adam. Når alle mennesker syndede, var det foranlediget af Adams helt særlige ene synd, der ifølge Augustin gav anledning til, at den lyst (*concupiscentia*), som Adam er-

farede som følge af Djævelens fristelse, blev overført til kommende generationer gennem den seksuelle akt. Synden blev dermed *skæbne*. Moderne eksegeter afviser denne tolkning. Som det også er tilfældet i DO-92, så ses ἐφ' ᾧ som en kausal, hypotaktisk konjunktion, der på adverbial vis modificerer den foranstående sætning. Det betyder, at enhver falder ved sin egen synd. Mennesket må derfor tænkes at have en vis frihedsgrad og dermed *skyld*. Spørgsmålet om, hvorvidt synden var *uundgåelig* eller *mulig*, blev temaet for den oldkirkelige konflikt mellem pelagianerne og Augustin – her udtrykt med Ole Davidsens terminologi fra hans bidrag til *Paulusevangeliet* (2015): "Adam og Kristus. Om Romerbrevets grundfortælling (Rom 5,12-21)". Grammatisk set havde pelagianerne nok det stærkeste kort på hånden, alligevel blev det Augustin, som trak det historiske stik hjem. Læren om arvesynden blev dermed en del af den kristne dogmatik. Men med Krister Stendahls indflydelsesrige artikel fra 1963, "The Apostle Paul and the Introspective Consciousness of the West" fra *Harvard Theological Review*, blev det eksegetiske grundlag under denne

læsning revet bort. Og ikke bare det: Overhovedet blev der sat spørgsmålstegn ved eksegeternes forsøg på at rekonstruere den paulinske antropologi.

Teologisk antropologi på stand-by

I sin artikel peger Stendahl på det luthersk-augustinske filter, som han mener har præget traditionens forståelse af Paulus' anliggende. De breve, hvor Paulus kæmper med at få legitimeret inklusionen af hedningerne i det messianske samfund, er blevet læst som svar på Luthers kamp med samvittigheden, dvs. som "answers to the quest for assurance about man's salvation out of a common human predicament" (206). Ifølge Stendahl er det imidlertid helt forkert at læse Rom 5-8 som en diskussion af menneskets universelle vilkår. Fx skal argumentet i monologen i Rom 7 forstås som Paulus' forsvar for den mosaiske lov over for de hedninge i menigheden i Rom, der nu hævder sig på bekostning af deres jødiske brødre. Når *jeg'et* med sin splittede adfærd giver "loven ret i, at den er god" (Rom 7,16), så tillader det Stendahl at konkludere: "[t]hat is all, but that is what should be proven". Med andre ord, Augustin – og alle, der følger i hans spor – er galt på den, når de ønsker at elevere en platitude om viljens svaghed, som alene er af sekundær betydning for argumentet, til, som Stendahl siger: "a most penetrating insight into the nature of man and into the nature of sin" (213).

Stendahls argument blev starten på et paradigmeskifte i Paulusforskningen. Med *Det Nye Perspektiv på Paulus* kunne man med en *Author-Date* henvisning til "(Stendahl, 1963)" sætte spørgsmålstegn ved fortolkninger, der i Paulus' breve

fundt et arvesynsdebegreb. I bogen *Adam, Eve, and the Serpent* fra 1988, forklarer Elaine Pagels sin kritik således: "Men når vi [...] sammenligner Augustins tolkning med så forskellige teologer som Origenes', Johannes Chrysostomos' og Pelagius', kan vi se, at Augustin i Romerbrevet 7 fandt, hvad ingen andre havde set der: en seksualiseret fortolkning af synd og en afsky for 'kødet', som var baseret på *hans egen idiosynkratiske tro på, at vi får den sygdom, som synden er, gennem undfangelsen*" (217. Kursiv tilføjet. Lene Sjørups oversættelse). Når det gælder Adam-Kristus typologien i Rom 5, fastslår Stanley K. Stowers i *A Rereading of Romans: Justice, Jews, and Gentiles* (1994), at denne form for typologisk tænkning spillede en meget lille rolle i jødisk tænkning i første århundrede e.v.t.: "The Adamic fall does not serve as the explanation for the human predicament" (87). I stedet stammer idéen om arvesynden fra en kristen fortolkningstradition, der tidligt er blevet læst ind i Romerbrevet. Endelig fortsætter Elizabeth A. Clark kritikken i artiklen "Generation, Degeneration, Regeneration: Original Sin and the Conception of Jesus in the Polemic between Augustine and Julian of Eclanum" (2001): "Although Paul does not so much highlight the responsibility of Adam for all future sin in contrast to the divine gift of forgiveness with human waywardness, his authoritative words set the stage for discussions by various church fathers [...], yet, [no] theologian tightly tied the notion of original sin to a biological process. This task was left to Augustine, whose developed theory was refined in the process of debate with Pelagius and his followers after 412 C.E." (19. Kursiv tilføjet).

Det er disse præmisser, som jeg med mit nuværende arbejde prøver at udfordre. Hos den jødiske ekseget og filosof Filon af Alexandria, som levede i det første århundrede e.v.t., finder vi nemlig en udlægning af syndefaldet i 1 Mos 2-3, der på *idiosynkratisk* vis kombinerer hellenistisk filosofi og antik gynækologi/obstetrik med det resultat, at vi får etableret et link mellem “the notion of original sin” og “a biological process”. Når Augustin 400 år senere i striden med pelagianerne tyer til argumentet med arvesynden, trækker han formodentlig bare på en tradition, som allerede har stået til rådighed for ham.

Beyond the New Perspective: Arvesynd i tidlig jødisk eksegesi

Specialister i Filon er enige om, at han i sin allegoriske fortolkning af skabelsen af kvinden og hendes fatale møde med slangen i værket *De opificio mundi* alluderer til, kommenterer og udvikler det filosofiske argument, som eftertiden har kaldt *the cradle argument*. I samtidens filosofiske skoler – dvs. blandt epikuræerne, stoikerne og på det skeptiske akademi – diskuterede man, hvad den dybeste drift (*πρώτη όρμή*), som motiverede de menneskelige handlinger, mon var. Pointen med at kigge i vuggen var, at man her mente at kunne iagttage, hvad der var natur, før miljøet nåede at præge barnet. Skønt Filon følger epikuræerne i deres identifikation af nydelsen som den kraft, der driver menneskets handlinger, afviser han deres forståelse af samme nydelse som tilværelsens ultimative mål. I stedet skulle mennesket overvinde denne drift og som hos stoikerne stræbe efter et liv i visdom.

Samtidig får Filons version af vuggeargumentet et helt særligt tvist, som er inspireret af hans arbejde med den bibelske tekst. Lad os derfor kigge nærmere på hans udlægning af 1 Mos 2,22: “Af det ribben, Gud Herren havde taget fra Adam, byggede han en kvinde og førte hende til Adam”: “And certainly the first approaches of the male to the female have *pleasure* to guide and conduct them [*ξενάγον ἔχουσιν ἡδονήν*], and it is through *pleasure* that begetting and the coming of life is brought about [*αἱ τε σποραι καὶ γενέσεις διὰ ταύτης συνίστανται*], and the offspring is naturally at home with nothing sooner than *pleasure* [*τά τε γεννώμενα οὐδενὶ πρότον οικειοῦσθαι πέφυκεν ἢ ταύτῃ*], delighting in it and feeling distress at pain its contrary” (*Opif. Mun.* 161-62).

Skønt Filon selv, ganske vist i en anden tekst, kan beskrive den seksuelle nydelse som en ‘hjælper’, Gud har installeret i mennesket, med henblik på at det let og naturligt finder ud af, hvordan det skal forplante sig, så har denne i grunden positive nydelse en bagside (*Leg. All.* 2.9). Problemet opstår, når nydelsen i stedet for at være et middel til målet bliver et efterstræbelsesværdigt mål i sig selv. Det nye og helt afgørende skridt i passagen fra *De opificio mundi* er måden, hvorpå Filon kombinerer epikuræernes vuggeargument med samtidens medicinske videnskab. Ifølge datidens lægevidenskab var nydelsen nemlig en betingelse for undfangelsen. Ifølge Filon bliver den nødvendige nydelse gennem den seksuelle akt overført til fosteret, således at afkommet, som han siger, *naturligt* følger sig *hjemme* i nydelsen: *τά τε γεννώμενα οὐδενὶ πρότον οικειοῦσθαι πέφυκεν ἢ ταύτῃ*. Resultatet

af denne eksegetiske manøvre er, at vi her får etableret den kausale forbindelse mellem undfangelse, den primære *driver* og menneskehedens miserable tilstand, som traditionen har døbt *arvesynd*.

Fordi begæret efter nydelse er medfødt, lader det sig ifølge Filon ikke overvinde. Den radikale askese, cølibatet, er derfor ikke at anbefale for andre end de udvalgte få: fx Moses. For flertallet er begrænsning af lysten det realistiske mål, og det er netop, hvad de, der lever efter den mosaiske lov, får vejledning i. Overhovedet er påbuddet om omskærelse ifølge Filon at forstå i denne kontekst: På symbolsk vis vil snittet minde personen om, at han bør 'beskære' sin lyst – dvs. bringe begæret under kontrol. Ifølge Paulus fører dette imidlertid ikke til noget, altså med mindre man snitter helt igennem (Gal 5,12). M.a.o. skaberværket er en 'ommer'! Skal begæret under kontrol, er der behov for intet mindre end en ny skabelse (Gal 6,15: *κατὴν κτίσιν*).

Det forhold, at vi i det jødiske, intellektuelle miljø, som Paulus var den del af, finder et fuld udviklet arvesyndsbegreb, kan ses som en invitation til at genlæse brevene med et særligt fokus på den rolle, som 'kød' og 'begær' måtte spille i argumenterne.

Arvesynd hos Paulus: Ja! Efterlysning: *hvordan*?

Ole Davidsens "Adam og Kristus" repræsenterer en læsning, som uanfægtet af *Det Nye Perspektiv på Paulus* har ment at finde i det mindste en vis dækning for Augustins arvesyndslære i Romerbrevet. Ifølge Davidsen understøtter dybdesemantikken i Paulus' typologi nemlig Augustins position (Davidsen, 157-58). Gennem den

typologiske relation kaster de to begivenheder i menneskets antropologiske historie lys over hinanden. I begge tilfælde er der tale om, at de to protagonisters *gøren* bliver virkelighedskonstituerende for de manges *væren*: Adams fald fører til *provisorisk* liv og *definitiv* (evig) død, mens Kristi opstandelse fører til en *provisorisk* død og et *definitivt* (evigt) liv (133). Med typologien forklarer Paulus, at dette sker, men kun når det gælder Kristus-begivenheden, får vi noget at vide om, *hvordan* det sker. Således hører vi i Rom 8,1-11 om, *hvordan* tilstedeværelsen af Kristi/Guds ånd er i stand til at gøre det legeme levende, som pga. af synden er dødt (v. 11). Men *hvordan* Adams fald kom til at mærke kødet med den vilje, der er karakteriseret ved fjendskab med Gud, bliver ikke behandlet på samme systematiske vis. Blot bliver det i Rom 8 endnu en gang præciseret, at det ikke kun handler om menneskets vilje, men om overhovedet at *kunne* følge Guds vilje (Rom 8,7: *οὐδὲ γὰρ δύναται*). Adams fald er altså blevet menneskehedens *skæbne*. Derfor kan Paulus beskrive mennesket dels som *behersket* af synd og død (Rom 5,14,17), dels som syndens *slave* (Rom 6,20).

Strukturelt set finder vi altså en arvesyndstænkning hos Paulus: Menneskets natur er falden. Med udgangspunkt i de paulinske breves argumentation forestår der derfor et projekt med at få rekonstrueret arvesyndens *hvordan*. Filons eksegesi af syndefaldsberetningen angiver en søgeretning. Så når vi kan se, fx i div. lastekataloger (Rom 1,24-32 & Gal 5,19-21), at det er de seksuelle laster, som fører alverdens ondskab med sig, kunne dette indikere, at Paulus har været inspireret af sin samtids tænkning.

From Helsinki to Copenhagen. Contextualising the New Testament

By assistant professor, ph.d. Ulla Tervahauta

As I am writing this, the autumn semester is at its end. The students and I spent fourteen weeks studying and discussing the Gospel of Mark in the New Testament I class in the BA programme in Theology. These weeks have been full of learning, and since I have come to Copenhagen from a different university and a different country, learning applies not only to students, but to myself as well. Some of the progress is still underway – for example, I write in English, although I am learning Danish. In what follows, I will write a few words about my previous research and some of my academic interests as a way of introducing myself.

Nag Hammadi studies

For a New Testament scholar, my range of academic interests exceeds the boundaries of the canon and the first century CE, and much of my work has been with texts and materials outside the New Testament.

Somehow the idea that there was more literature that the first Christians read and wrote than what was included in the canon captured my interest already as student. My teachers at the University of Helsinki, Antti Marjanen and Ismo Dunderberg, have worked to a large extent with Nag Hammadi writings, and that was the direction I first took in my research. My doctoral dissertation, defended in 2013, was a study of one of the Coptic Nag Hammadi writings, *Authoritative Teaching/Authentikos Logos* in the Codex VI. It is a treatise of a soul's descent into earthly life and its ascent and return, with intertwined passages considering the origin of the world, purpose of life and wisdom-like exhortation to true worship of God. The work is now published as *A Journey of the Soul from the Nag Hammadi Library: Authentikos Logos (NHC VI,3)* by Vandenhoeck & Ruprecht (2015).

Although Nag Hammadi texts are often associated with Gnostic thought, my approach to these texts is different. It seemed problematic to assume that these are Gnostic texts – only some of the texts in the collection of several codi-

ces or fragments of codices contain ideas that could be characterized as Gnostic. Not only do the overall contents cover a wider selection of themes, but also the so-called Gnostic ideas had wide appeal in the ancient world. A further question that merits asking is who may have been the readers of these texts. Athanasius, bishop of Alexandria, attacked all kinds of heretics in the second half of the fourth century, at the same time as the Nag Hammadi texts were copied, but he is silent on Gnostics.

A good option for the transmission and ownership/readership of the codices, many argue, would be some of the ascetics living in the region, whom we know were interested in issues that are prevalent in the Nag Hammadi writings: the soul, God, demons, wisdom and secret revelations, rewriting of biblical myths, to mention some. My work contributed to this discussion by analysing Authoritative Teaching in relation to other Christian texts from the second to the fourth centuries. Leaving hypothetical second century Gnostics aside, I focused on the concepts of the soul, matter and body in this text, and then sought to put it in its literary context. The writing finds its place within themes discussed by Christian authors in the third and fourth centuries rather than earlier, wherefore I proposed a later dating to the text than so far assumed. In my view, the readers of this type of text must be sought within ascetics of Upper Egypt. In the centuries prior to the end of the fifth century, one should allow for interaction in the different areas of the bilingual country, i.e. ascetics in the desert were interested in philosophy and Greek-speaking theology, and not unin-

terested in these themes as sometimes has been proposed. Texts such as Authoritative Teaching bear good evidence for that.

The synagogue in Horvat Kur and narratives of otherness in late ancient Palestine

Historical and material backgrounds of texts we study are often difficult to reconstruct, yet contexts are important for the way we interpret texts. Archaeology and study of material culture are one way to gain perspectives of contexts. University of Helsinki is one of the four universities that form a collaborative network, Kinneret Regional Project, that carries on archaeological excavation work in Galilee, Israel. For six seasons (2011–2016) I participated in that work, both excavating in the field and working with findings in the field lab, the findings in question being architectural fragments of the building. What the Kinneret Regional Project has been excavating are remains of a late ancient synagogue on a hilltop only known by its modern name Horvat Kur. The site is located just a few kilometres from the northwestern shore of the Sea of Galilee, and about five kilometres from Capernaum. The remains of the large communal building can be safely identified as a synagogue. The plan of the building resembles plans of other ancient synagogues excavated in Galilee, Judea and Golan, and there are further details to ensure the identification. Most important of these are the remains of a large platform against the south wall that housed the Torah shrine of the synagogue, and a dedicatory mosaic inscription that is preserved, even when for the most part the

mosaic that once covered the building's floor has been destroyed.

Work at Horvat Kur excavations have taken me to questions of Jewish history and identity, which also are at the heart of the New Testament. That has been so as we have read the Gospel of Mark in the NT1 class this autumn with Jesus teaching in the synagogue and disputing with representatives of different Jewish groups, and the question will intensify in the NT2 class in the spring semester, where the students and I will be reading Paul's epistle to Galatians and inquiring into his person and context.

Excavating a late antique synagogue raises questions of co-existence between different people. Inhabitants of Palestine from the fourth to the seventh centuries were Jews, Christians and Samaritans. It has been proposed that people of different identities maintained a relatively clear separation from each other. Rural Galilee had a largely Jewish population, but remains of churches from places such as Hippos, Sepphoris and other towns indicate a Christian presence. Many of the Christians in Galilee are often presumed to have been monastics and pilgrims from outside the region. This seems to have been the case with the neighbours to the inhabitants on the Horvat Kur: the site is close to Heptapegon/Tabgha, a church and monastic dwelling, mentioned for example by the pilgrim Egeria in her travel account.

Questions such as who were the Christians in late ancient Palestine and how did they relate to their non-Christian neighbours led me to a collection of short narratives called the *Meadow*, attributed to John Moschus, a monk who lived in

several Judean monasteries. It has been suggested that Christianization had a profound, marginalizing effect on Jews; some argue that it should be understood as colonization. Christians had a position of power and in their writings they sought to define and refute the "other", be they Jews, heretics or pagans. How does this image change if we seek to reconstruct not just literary opinions of the elite, but the larger context? If we study both material and literary evidence, my hypothesis is that boundaries between communities are not as clear-cut as some of the written sources suggest. Despite emphasis on boundary drawing by the elite who wrote the literary sources we have, everyday life at different levels of the society would have been more complex. Certainly some of the stories in the *Meadow* indicate that the relations between Jews and Christians could be closer and less well defined than what early Christian (or Jewish) writers wanted to admit.

Women in early Christian literature

Views about the "other" can also be detected in the way women are portrayed in early Christian literature. This could apply to Authoritative Teaching and other texts where the soul is personified as female, and it applies to the way monastic authors such as John Moschus portray women in their writings. Women characters act as teachers, bring messages and exemplify aspects of faith or wisdom in ancient texts. This autumn in the NT1 class we have noted their presence in the earliest gospel: a Gentile woman demands healing for her daughter and in her demand, wins Jesus in debate (Mark 7:24–30), and an unnamed woman personifies foreknowledge by

anointing Jesus in advance of his burial when the male disciples are about to betray or deny their teacher (Mark 14:3–9). A complex relationship emerges in ancient Christian literature concerning women and knowledge.

Recently, I was one of the editors, with Ivan Miroschnikov, Outi Lehtipuu and Ismo Dunderberg, of the book *Women and Knowledge in Early Christianity* (Brill 2017). Essays in the book explore the relationship of women and knowledge in early Christianity from various perspectives, including real women and their participation in knowledge, whether knowledge that connects with literacy or with religious knowledge and authority, to literary constructs of wise women or female personifications of wisdom. In my article “What Happened to Mary? Women in the *Meadow* of John Moschus”, I analyse some of the female characters in the *Meadow*. Of the numerous tales of women, I worked with the ones where the characters are named Mary at some point of the tradition. These narratives are not connected to legends about the Mary, mother of Jesus, but they suggest influence of biblical narratives and provide good examples to study the use of scriptural and oral traditions in monastic literary production. They can, furthermore, be approached from the point of

view of ideas and ideals attached to gender, Christian life and otherness, and in that last sense they relate to the views of ethnic others in the *Meadow*, which I mentioned above.

Perspectives

As the overview of my scholarly interests presents above, much of my work is outside the New Testament canon and the first century. Studying ancient Christian texts widely enables us to grasp something of the meaning and uses of scriptures for ancient Christians and for the New Testament. As we seek to understand the world in which Christianity emerged and was fashioned, work in other fields such as archaeology is a way to reconstruct the past. While showing us the limitations of our sources and knowledge, it leads us to new insights and no doubt new questions to solve. In the future, I plan to continue my work with early Christian sources in late antique Palestine, address the theme of otherness from the perspective of the written and material sources and how they complement and conflict one another. Another area of future work is gender and childhood in New Testament and early Christian literature. Pursuing these interests, I look forward to collaboration with colleagues and students in Copenhagen.

Med sikkerhed, måske! Om forskningsprojektet *Ambiguity and Precision in the Qur'ān*

Af professor, (mso), ph.d. Thomas Hoffmann

I såvel den offentlige som den forskningsbaserede debat om Koranen bliver muslimernes hellige bog ofte tilskrevet en ganske paradoksal status. På den ene side uklar og inkongruent. På den anden overtydelig og excessiv i sine kontrasteringer. I forskningsprojektet *Ambiguity and Precision in the Qur'ān* forsøger vi dels at overskride disse æstetiske kvababelser og i stedet tilgå dem som strategier, der komplementerer hinanden. Mere specifikt er formålet at undersøge sproglige, retoriske og narrative markører for flertydighed (ambiguitet) og præcision i Koranen. Projektet er finansieret af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation (FKK) under Det Frie Forskningsråd. I det følgende vil projektets overordnede problemstilling og tilgang først blive præsenteret, efterfulgt af to kortere programatiske rids af henholdsvis projektets postdoc- og ph.d.-projekter.

Koranens ambiguitet og præcision

På den ene side har den vestlige koran-forskning ikke sjældent beskrevet Koranen som en vanskelig og forvirrende tekst, der mangler et klart og gennemskueligt kompositionsprincip, blandt andet fordi bogen ikke udfolder nogen overgribende narrative strukturer, som vi kender dem fra Biblen. Hvor Det Gamle Testamente i bogstaveligste forstand begynder med genesen par excellence, nemlig kosmos' skabelse, og herefter skrider frem i en frelseshistorisk udfoldelse af rum og tid, er Koranen på mange måder en fortløbende *in media res*. Trods Muhammads dogmatiske *sine qua non* for islam er Profetens navn og biografi forbløffende fraværende i Koranen (det optræder kun fire gange) sammenlignet med Jesus' stærke narrative præsens i Det Nye Testamente.

Også stilistisk har Koranen været en slibesten for de vestlige forskeres øjne. Således kan det helt ned på sætningsniveau og grammatik være udfordrende at følge med i tekstens abrupte og inkongruente skift i grammatisk person, dvs. hvem der taler i teksten, og hvem der taler til hvem. Prøv for eksempel at bemærke, hvordan

Guds grammatiske person fluktuerer hen over to superkorte vers, K 70:39-41: “Nej! De ved, hvad Vi [dvs. Gud i 1. person flertal] har skabt dem af./ Nej! Jeg [dvs. Gud i første person ental] sværger ved østens og vestens Herre [dvs. Gud i tredje person ental]!...” Den guddommelige personas stemme er grammatisk labil, men stilistisk flerdimensionel.

På ord-niveau udfordrer Koranen fortløbende sine læsere – og forskere – med udtryk, ord og bogstaver, der er særdeles flertydige, ja ligefrem gådefulde. Faktisk har ingen rigtigt kunne komme til bunds i Koranens mange kapitelindledninger, hvor de såkaldte mystiske bogstaver fremmanes og straks følges op af et ligeså forbløffende udsagn om Koranens klarhed, eksempelvis 15:1: “-L-R. Dette er Skriftens og en tydelig Korans tegn.” Forskningen har i de senere år peget på, at et særtræk ved Koranen er dens selvreferentialitet og metarefleksivitet. Således kommenterer Koranen faktisk selv på sin vekselvirkning mellem disse to dimensioner af sprog og viden, for eksempel i sura 3, vers 7: “Han er den, der har sendt Skriften ned til dig. Heri er der både entydige vers; og de er Skriftens moder – og andre, som er flertydige.” Entydige vers og flertydige vers, præcision og uklarhed, udelukker ikke nødvendigvis hinanden men vekselvirker og komplementerer snarere hinanden.

Endelig er Koranen – og dermed Gud i traditionel islamisk optik – også en tekst, der igen og igen udtrykker mulighed og tvivl; ikke mindst ved brug af ordet ‘måske’. Det vil nok være at gå for vidt at sige, at Gud er i tvivl, men tvivlen bruges ganske givet som en effektiv psyko-retorisk appel. “Måske kommer I til fornuft!”

er således en *cliff-hanger*, som Koranens Gud flere gange afslutter et vers med, når noget ganske fantastisk og utroligt lige er blevet postuleret, fx at Gud kan give de døde liv.

Alle disse sproglige udfordringer har fået mangen en vestlig koranforsker (især af ældre orientalistisk aftapning) til resigneret og forbigivet at kalde Koranen for en forvirrende og diffus tekst uden kontekst, en torso, et mislykket mesterværk. Et mindre pejorativt skudsmål udgør imidlertid vores tilgang, hvor vi vælger at benytte begrebet ambiguitet som den mange facetterede linse igennem hvilken vi vil læse og forstå Koranen.

På den anden side har Koranen også fået det skudsmål, at den er en tekst, som opererer i skarpskårne antiteser og kontraster, ofte udtrykt i stærkt generaliserende udsagn; Paradis og Helvede, troende og vantro, det gode og det onde og så videre. Derfor er Koranen også blevet karakteriseret som et forholdsvis rigidt og binært værk, hvis moralsystem er ufravigeligt, sort-hvidt og dualistisk. Og i den forstand en tekst præget af præcision. Med de to karakteristikker, ambiguitet og præcision, kan vi sige, at Koranen er blevet fanget mellem enten at være for meget eller for lidt, enten alt for systematisk og strengt dualistisk med hensyn til etik og ‘os-og-dem’, eller også alt for uklar og rodet. Koranen ses dermed enten som udtryk for kompositorisk forvirring og uformåen eller som overdreven generalisering.

Metodisk og teoretisk navigation

Hvordan skal vi som forskere arbejde videre med denne dybt paradoksale undsigelse af Koranen som værk? Ved at

kombinere metoder og teorier fra moderne koranstudier med en række andre relevante og filologi-beslægtede discipliner som litteraturvidenskab, retorik og lingvistik. For så vidt at Koranen er massivt og kritisk forbundet med det bibelske tekstunivers, er det næppe overraskende at bibelvidenskabernes rige og komplekse forskningstradition indgår som forløbende inspirationskilde – belejligt og pragmatisk suppleret af Afdeling for Bibelsk Eksegeses respektive gammel- og nytestamentlige kompetencer.

Som angivet vil vi altså forsøge at vende den gængse forsknings lettere skizoide janusbillede på hovedet og i stedet identificere og analysere, hvordan disse to former for koranisk sproglighed kunne fungere som velturnerede retoriske strategier, herunder også sociale og pragmatisk strategier. Med andre ord: ambiguitet og præcision som to komplementære og adækvate strategier.

Som sagt kan Koranen forekomme umådelig skråsikker og sort-hvid i sin forkyndelse og livssyn, men læser man nærmere efter, vil man ofte finde eksempler på, hvordan teksten næsten umærkeligt underminerer og modificerer sine i udgangspunktet selvsikre og kompromisløse fordringer. For eksempel er der talrige passager, der opridser en konflikt mellem de muslimske troende og deres religiøse modstandere, herunder ikke mindst jøderne og de kristne, som undertiden kaldes for Skriftens Folk (formodentlig underforstået 'Bibels Folk'). Med andre ord: os-og-dem i højeste potens. Ikke desto mindre finder man jævnligt passager, hvor generaliseringerne oplødes, eksempelvis K 3:69: "Nogle af Skriftens Folk ville ønske, at de kunne lede jer

vild. De leder dog kun sig selv vild, uden at de aner det." I stedet for at fremføre et alment "Skriftens Folk ville ønske, at de kunne lede jer vild" specificerer Koranen her, at det faktisk kun drejer sig om "nogle af Skriftens Folk." Det er altså ikke alle jøder og kristne, der har skumle planer, men faktisk kun et mindre udsnit. Hvad er nu meningen med dét?

På den måde formår den koraniske forkyndelse at nedtone den fremmedgørende effekt, som sådanne mistænkeliggørende og dæmoniserende udsagn rummer – og lader dermed en lem stå på klem for potentielle konvertitter fra Skriftens Folk, nemlig dem der ikke ville ønske at lede muslimerne vild. Det er på den ene side en retorik, der er gennemsyret af polemik og os-og-dem-kategoriseringer, men det er også en retorik, der forsøger at appellere og præsentere sig som attraktiv over for Skriftens Folk.

“Gud pålægger ingen mere, end han kan bære” (K 2:286)

Som nævnt er et postdoc-projekt tænkt ind i *Ambiguity and Precision in the Qur’ān*. Den fulde arbejdstitel er “‘Gud pålægger ingen mere, end han kan bære’ (K 2:286): Dispensation og undtagelse i Koranen”, der varetages af Johanne Louise Christiansen, som blev ph.d. på en afhandling om Koranen i 2016. I nærværende underprojekt sættes der fokus på Koranens dispensations- og lempelsesprincipper. Koranen er kendt som en tekst, der indeholder diverse (strange) påbud og forbud, fx i forhold til rituel afvaskning (K 5:6) og faste (K 2:183-187), men den præsenterer ligeså tit forskellige muligheder for at blive undtaget fra disse regler. I eksempelvis K 4:148 tillades el-

lers uacceptabel opførsel hvis en troende har været udsat for socio-politisk undertrykkelse. Projektets overordnede tese er således, at Koranens dispensationer er en del af en bevidst strategi, som skal italesætte et fleksibelt og tilpasningsdygtig system, der kan inkorporere en bred vifte af tilhængere. Projektet henter teoretisk inspiration fra Roy A. Rappaports systemteoretiske arbejde, hvor 'levende systemer' nødvendigvis må bygge deres identitet både på visse ubevægelige og faste principper, men samtidig udvise en vis fleksibilitet i forhold til et konstant skiftende miljø.

“Ambiguitetens grammatik”

Under den engelske arbejdstitel “The Grammar of Ambiguity” skal den ægyptiske stipendiat Diaa Eldeen Mohamed, der har en kandidatgrad i arabisk og islamiske studier fra Cairo Universitet arbejde med grammatiske og leksikalske markører for ambiguitet i Koranen.

Målet med projektet er at systematisere, klassificere og indeksere disse markører i et art katalog, som kan fungere som en solid basis for videre studier i enten enkelte tvetydige passager i Koranen eller i bestemte kategorier af tekstens ambiguiteter.

Forskning og samfund

Nutidens forskningsprojektansøgninger skal ofte redegøre for mulige sociale engagementer og *impact* potentialer. Med de nuværende samfundsmæssige omstændigheder, under hvilke Koranen alt for ofte bliver læst som en entydig manual (af såvel dens brugere som betragtere), vil dette projekt rette blikket mod tekstens sprækker af betydning, dens glidebaner og retoriske tvivlrådigheder – og se dette som udtryk for en bevidst strategi og ikke som et mislykket forsøg. Som sådan kan projektet også ses som et akademisk engagement i forhold til Koranens liv i en fremtidig europæisk kontekst.

Tværfaglig forskning i privathed

Af centerleder og professor, ph.d., dr.theol. Mette Birkedal Bruun

Det private er til debat. Udveksling på sociale medier, glasvægge i kontorer, undervisningslokaler og privatboliger samt fortrolige telefonsamtaler overhørt i det fælles

rum udfordrer vores skelnen mellem offentligt og privat. Samtidigt diskuterer vi individets position, rettigheder og grænser i forhold til datasikkerhed, DNA-registre og overvågning af børnehavebørn og potentielle terrorister. Det er tydeligt, at det private på den ene side er en kvalitet, som er sat under pres, og som vi gerne vil beskytte, men samtidigt på den anden side rummer en afsondring og en skjulthed, der gør det private til et muligt dække for problematiske eller ligefrem samfundsundergravende aktiviteter. Det private dikotomi – som ret og risiko – er fundamental for den aktuelle definition og de vanskeligheder, der ligger i klart at afgrænse det private fra dets modsætninger.

Definitionen og afgrænsningen af det private giver struktur til samfund og eksistens. Vi opdeler vores tilværelse i privat

og professionelt, privat og offentligt eller privat og fælles ved hjælp af konkrete og abstrakte zoner. Samfund organiseres bl.a. omkring eksplicite eller implicite reguleringer af individers plads i forhold til kollektiver, autoriteter, værdisæt o.l. Grundforskningscenteret *Centre for Privacy Studies* (PRIVACY) skal forske i den slags privathedszoner i deres historiske form. Vi undersøger, hvordan definitioner og afgrænsninger af privathed har udviklet sig i perioden 1500-1800. PRIVACY er finansieret af Danmarks Grundforskningsfond. Prospektet for Centeret har været igennem to ansøgningsrunder, en international fagfælle-bedømmelse og et interview. Bevillingen er på 50 millioner kroner, og Centeret løber i seks år med mulighed for en fireårig forlængelse.

Sted-baseret undersøgelse

Definitionen af det private er altid forankret i en specifik historisk kontekst. I PRIVACY vil vi udvikle en bedre forståelse af de historiske faktorer, der påvirker definitionen af det private og dets grænser. Vi er optagede af måder, hvorpå det private bestemmes og moduleres i religiøs kultur, arkitektur, lovgivning og samfundsideer og –indretning. Det er især på

disse områder, der i den tidlige moderne periode sker udviklinger mht. definitionen af det private som en kvalitet og en risiko. Spørgsmål, der melder sig i forbindelse med en historiske undersøgelse af det private, er fx: Hvornår og hvordan fastlægges forholdet mellem straffen for at trænge ind på en andens land og straffen for at trænge ind i hans hus? Hvordan differentieres de zoner i privatboligen, der er offentligt tilgængelige fra dem, hvor kun husets beboere eller dets ejere kommer? Hvordan defineres det enkelte individs plads i samfundsteorier og -praksisser relateret til fx familie, uddannelse og politiske idealer? Hvilken rolle tildeles den private fromhed i forhold til kirkens gudstjeneste? Hvordan håndteres spørgsmålet om rettroenhed og regulering i det private rum under forskellige vilkår, herunder konfessionelle konflikter? Udfordringen bliver nu at se nærmere på, hvordan disse forskellige områder spiller sammen inden for konkrete historiske rammer. Det kræver en sammentænkning af uensartede samfundsdomæner og et integreret arbejde med et bredt felt af tekster, billeder og bygninger i fokuserede undersøgelser af bestemmelsen og udformningen af det private. Denne mangfoldighed udgør en betragtelig faglig udfordring. Hvordan går vi systematisk til et så stort historisk materiale i en undersøgelse af 300 års manifestationer af det private?

PRIVACY går målrettet til denne udfordring. Centrets primære forskning fokuserer på 11 cases bestående af et bestemt sted i en bestemt periode. Disse cases er repræsentative og udvalgt på baggrund af tilgængelige kilder og mængden af "privathedsmarkører". Denne form for

stedbaseret undersøgelse af de historiske vilkår, hvorunder et bestemt ideal udmøntes konkret, er en tilgang, jeg har afprøvet sammen med kolleger i det tværfaglige forskningsprojekt *SOLITUDES: Withdrawal and Engagement in the long Seventeenth Century*, finansieret af det Europæiske Forskningsråd (2013-17). Når en tværfaglig forskningsgruppe har et fælles veldefineret fokus, kan arbejdet på tværs af disciplinerne udføres på en mere integreret og mere kvalificeret måde. PRIVACYs cases er udvalgt med henblik på dette tværfaglige arbejde, og de byder på et rigt kildemateriale, der på forskellige måder belyser det enkelte individs plads i husholdninger, boliger og byrum samt i definition og udøvelse af politiske, lovgivningsmæssige og religiøse idealer og reguleringer. PRIVACYs cases omfatter København og Amsterdam, som vi undersøger på tværs af fokusperioden 1500-1800, samt ni engelske, franske og tyske cases, der udgøres af konkrete steder i en mere begrænset periode, herunder Westminster (1558-1603), Dresden (1541-86), Helmstedt (1620-81), Versailles (1682-1715), Glasgow (1728-89) og Arc-et-Senans (1771-1806). Hver case undersøges af et hold bestående af forskere fra PRIVACYs fire kernediscipliner. Ambitionen om et tværfagligt forskningsmiljø hviler på dette tætte samarbejde mellem fagområder.

Det privates zoner

Grænsedragningen mellem det private og dets modsætninger kan fx kort illustreres ud fra vores case Helmstedt (1620-81). Ved universitetet i Helmstedt teoretiserede professorerne over det privates plads i

samfundet i fx diskussionerne af Machiavelli i Hermann Conrings politiske forelæsninger, i juraprofessoren Enoch Glärsers værk om offentlig vej, *De via publica* (1661) og i teologiprofessoren Balthasar Cellarius' overvejelser over ægteskabet i *De matrimonio* (1653). Samtidigt var en del af undervisningen samt sektioner af universitetsbiblioteket henlagt til professorernes hjem, som endvidere tjente som logi for studerende og som udgangspunkt for professorhustruernes forretninger i forbindelse med fx bryggerivirksomhed. Denne case giver anledning til at se på grænsedragninger og gråzoner i mellem privat og offentligt, privat og fælles samt privat og professionelt i teori og praksis. Samtidigt vil der kunne trækkes linjer fra denne case til samtidige cases eller på tværs af tid til de andre tyske cases.

Forskningshold

Centeret er i skrivende stund ved at samle sit forskningshold. Det udgøres af en international, tværfaglig gruppe forskere bestående af fire skandinaviske og fire internationale kerneforskere samt otte ph.d.-studerende og tolv postdocs fordelt på de fire kerediscipliner, som ansættes forskudt hen over Centerets seksårige levetid. De skandinaviske kerneforskere er ud over undertegnede: retshistoriker Helle Vogt (Københavns Universitet), arkitekturhistoriker Peter Thule Kristensen (Det Kongelige Danske Kunstakademis Skoler for Arkitektur, Design og Konservering, Arkitektskolen) og idéhistoriker Charlotte Christensen-Nugues (Lunds Universitet). De fire internationale kerneforskere er: Jill Bepler fra Herzog August Bibliothek i Wolfenbüttel, Annabel Brett fra University of Cambridge, Philippe

Cocatre-Zilgien fra Université Panthéon-Assas i Paris samt Maarten Delbeke fra ETH i Zürich. Fire ph.d.-stipendier og seks postdoc-stillinger har været i internationalt opslag og besættes i løbet af foråret 2018.

Fra fortid til nutid

PRIVACYs overordnede mål er at lancere *privacy studies* som et nyt tværfagligt forskningsfelt. Det er planen at bringe Centerets historiske viden om dynamikker, der påvirker afgrænsningen af det private i spil i en løbende faglig udveksling med forskere, der arbejder med det private i et samtidsperspektiv. Vi mener, at den viden, vi i vores cases indsamler om det private i et historisk perspektiv, kan tjene til belysning og systematisering af nutidige betydninger af det private og af forhold vedrørende individets placering i samfundet for dermed i sidste instans at bidrage til en mere informeret og nuanceret omgang med grænsedragninger omkring det private.

Privathed og Teologi

PRIVACY er et tværfagligt center beliggende på Det Teologiske Fakultet. Kirkehistorie udgør en af de fire kerediscipliner, men det centrale tidlige moderne forskningsprogram kan med tiden udvides til også at omfatte indslag fra de øvrige teologiske discipliner. Det er nærliggende at spørge, om Centerets faglige pluralisme ikke risikerer at ophæve de involverede discipliners egenart i en konturløs udgave af "kulturhistorie". Fundamentet under Centerets tværfaglige profil er, at de fire kernefelter kirkehistorie, retshistorie, arkitekturhistorie og idéhistorie må indgå i egen ret og med de til

feltet hørende indsigter og færdigheder, hvis vi for alvor skal forstå det privates historiske manifestationer. Heri ligger der endvidere rig mulighed for en frugtbar udveksling mellem Centeret og den undervisning og forskning, der foregår inden for hvert af de involverede faglige miljøer.

Det kræver lydhørhed og faglig grundfæstethed at arbejde på denne måde. På den ene side må Centerets forskere, fra ph.d.-studerende til seniorer, være bevidst om deres eget faglige ståsted og de indsigter og metoder, som denne faglighed bringer til det fælles arbejde, og hvormed de kan føre indsigter fra Centerets arbejde ud i de respektive fagmiljøer, herunder i undervisningen. På den anden side må alle medlemmer af forskningsholdet være i stand til at engagere sig i centerkollegernes andre fagligheder og forholde sig konstruktivt til disses krav og forventninger vedrørende kildemateriale, forskningsargumentation og re-

sultater i det daglige arbejde med de 11 cases.

Centerets specifikt kirkehistoriske islæt gælder fx private fromhedsformer, regulering af den enkeltes eller familiens trosliv samt praktisk og teoretisk reception af bibelsteder, der omhandler tilbagetrækning. Det er en foreløbig hypotese, at ikke mindst kirkehistoriske manifestationer af det private som det sted, hvor den kristne nærmer sig Gud i bøn, læsning eller kontemplation, udgør en del af det historiske rodnet for den moderne forestilling om det private som et sted for en særlig form for "eksistentiel autenticitet". Denne mulige forbindelse kan ikke forsimples eller forkortes. Det kræver alvorlig forskning at sikre, at modsatrettede nuancer og historiske kompleksiteter tages i betragtning, hvis vi skal spore den slags udviklinger på en fornuftig måde. Det er blandt andet dét, der kommer til at foregå ved *Centre for Privacy Studies* i de næste seks år.

Det fortrængte jubilæum

Af adjungeret professor, dr.theol. Christian Gottlieb

2017 har som bekendt været et jubilæumsår. Det kommer næppe som en nyhed for læserne af dette skrift, at 500-året for Reformationens begyndelse er blevet markeret

ved talrige større og mindre arrangementer og udgivelser, kirkelige og ikke kirkelige, officielle og uofficielle. Selv om indholdet af de mange arrangementer og udgivelser har været yderst forskelligt og også har rummet kritik af både Luther og reformationen og deres eftervirkninger, er 500-året generelt blevet betragtet som en fejring af en stor og skelsættende verdenshistorisk begivenhed med positiv betydning.

Mindre opmærksomhed har der været om, at 2017 også har rummet en mærkedag for en anden stor historisk begivenhed: 100-året for den Russiske Revolution, som indtraf i to stadier i løbet af året 1917: Den indledende fase i slutningen af februar og begyndelsen af marts, hvor tsar Nikolaj II blev tvunget til at abdicere til fordel for den provisoriske regering; og den konkluderende fase d. 25. oktober,

hvor regeringsmagten ved et kup blev overtaget af det bolsjevikiske parti under ledelse af Vladimir Lenin. Da Rusland på denne tid endnu anvendte den julianske kalender, blev disse omvæltninger kendt som henholdsvis Februarrevolutionen og Oktoberrevolutionen, også efter at Rusland i 1918 var gået over til den gregorianske kalender, hvorved Februarrevolutionen kom til at ligge i marts og Oktoberrevolutionen den 7. november.

Markeringen af dette 100-år er gået anderledes stille for sig. På selve dagen, den 7. november, fandt ingen officiel markering sted fra den russiske regerings side, og i løbet af året har der stort set heller ikke været nogen omtale af den. Ganske vist er 100-året blevet markeret sine steder i mere lokal og privat sammenhæng og i visse udgivelser, men som helhed er jubilæet passeret i noget nær stilhed. Alene derfor er det næppe heller på sin plads at tale om et "jubilæum". Både i Rusland og i verden uden for Rusland er 100-året nok blevet noteret, men ikke på en måde, der i nogen grad står mål med den originale begivenheds verdenshistoriske betydning.

Det er her nærliggende at sammenligne med det nylige 100-år for udbruddet af

Første Verdenskrig, som i 2014 blev genstand for omfattende international markering, og som den Russiske Revolution på en vis måde var en del af. Lige som Første Verdenskrig blev også den Russiske Revolution definerende for det 20. århundrede og "moderniteten" i dens fulde udfoldelse; afslutningen på det, der er blevet kaldt "det lange 19. århundrede" (fra den Franske Revolution 1789 til Første Verdenskrig 1914) og begyndelsen på "det korte 20. århundrede" (fra Første Verdenskrig 1914 til Berlinmurens fald og Sovjetunionens sammenbrud 1989-91). Ligesom Første Verdenskrig har også den Russiske Revolution og det efterfølgende sovjetregime været en stor kollektiv erfaring, som har berørt millioner af mennesker i flere generationer og haft langvarige eftervirkninger, der antagelig vil være mærkbare endnu langt ud i fremtiden. Virkninger som på mange måder også er væsentlige i en kirkehistorisk og teologisk sammenhæng.

100-året for den Russiske Revolution kan med andre ord nok fortjene at få nogle ord med på vejen, også selv om man i dagens Rusland, og måske også i Vesten, åbenlyst ikke rigtig ved, hvordan man skal forholde sig til den. Netop det, at revolutionen er svær at forholde sig til, er formentlig en afspejling af det dybt problematiske forhold mellem revolutionsprojektets erklærede intention og det, som i praksis kom ud af det.

Den Russiske Revolution, først og fremmest Oktoberrevolutionen, blev begyndelsen på verdens første socialistiske stat, Sovjetunionen, som i løbet af næsten hele sin godt 70-årige eksistens søgte at skabe det store sociale og økonomiske alternativ til kapitalismen,

det kommunistiske samfund, i al fald i princippet. Ud over ambitionen om at skabe et samfund fri for udbytning og modsætninger mellem klasser, kulturer, nationer og andre grupperinger, var det kommunistiske samfund desuden tænkt som verdens første totalt sekulariserede samfund helt rensat for enhver åndelig eller religiøs dimension. Et samfund af en ny type, hvor det frigjorte "sovjetmenneske" endelig ville kunne udfolde sit fulde potentiale helt uden Gud.

Som den store antitese til menneskehedens religiøse fortid indebar opbygningen af det kommunistiske samfund afskaffelsen af enhver form for organiseret religion, hvilket af Lenin blev set ideologisk som et led i menneskets frigørelse og taktisk som nødvendigt for at bryde den modstand, som religiøse mennesker og organisationer repræsenterede. I praksis blev denne holdning omsat til en systematisk, militant antireligiøs politik, som med varierende grader af intensitet blev fastholdt gennem næsten hele det sovjetiske regimes historie. 1920'erne og -30'erne var de mest voldsomme og dødbringende årtier, hvor det lykkedes det sovjetiske regime næsten at udrydde den Russisk-ortodokse Kirke som organisation og helt at udrydde mindre trosamfund fra samfundets overflade. Selv om tyskernes angreb i sommeren i 1941 medførte et midlertidigt ophør af forfølgelserne, hvilket gav kirken mulighed for at overleve, blev den antireligiøse politik dog først endeligt ophævet i 1988, nogle få år inden Sovjetunionens definitive sammenbrud. Antallet af ofre for den antireligiøse politik skal tælles i titusinder af gejstlige og hundredetusinder, om ikke millioner, af menige troende. Antallet af

ofre blandt almindelige troende er svært at opgøre bare nogenlunde præcist, fordi det i talrige tilfælde er uvist, i hvilket omfang et offers eventuelle tro har været den direkte årsag til dets død. I øvrigt var de specifikt antireligiøse kampagner kun en del af den almene terror, som det sovjetiske regime i sær i 1930'erne førte imod sin befolkning, og som kostede millioner af døde og ødelagte liv.

På baggrund af denne tragiske historie, som formentlig har berørt næsten samtlige sovjetborgeres liv i et eller omfang, er det for så vidt ikke uforståeligt, at det i dagens Rusland er vanskeligt at finde ud af, hvordan man skal forholde sig til alt det, som Revolutionen satte i gang. Revolutionen førte til en national katastrofe af monstrøst omfang og er for så vidt ikke noget at fejre. Det er derfor med fuldt overlæg, at der ikke har været nogen officiel markering af "jubilæet". Mere uvenlige udlægninger har påpeget, at den manglende officielle markering nok også skyldes, at præsident Putin ikke ønsker at minde nogen om muligheden for oprør mod magthaverne. Selv om dette skulle have noget på sig, er det dog indlysende, at russerne også uden Putin kan have god grund til at mene, at de har haft revolutioner nok.

Men netop fordi Revolutionen var en antibegivenhed, kan der også være grund til at besinde sig på, hvad den var, og hvad den ville, ikke mindst i en kirkehistorisk og teologisk sammenhæng. Revolutionsprojektet forsøgte at realisere det store sekulære alternativ til traditionelle religiøst prægede samfund. Det rent gudløse samfund befriet fra århundreders og årtusinders overtro og formørkelse, indrettet udelukkende på menneskelige

præmisser. Og dette forsøg mislykkedes totalt og katastrofalt.

Dette faktum er i sig selv tankevækkende. Selv om man selvfølgelig kan diskutere, i hvilken udstrækning revolutionsprojektets katastrofale menneskelige konsekvenser var en direkte *følge* af projektets ateistiske karakter, vil en sådan diskussion ikke principielt adskille sig fra tilsvarende diskussioner om, hvorvidt andre historiske overgreb og misbrug var en følge af specifikke religiøse forestillinger; som fx diskussionerne om Reformationens eftervirkninger. Efter revolutionsprojektets død, efter sovjeterfaringen og erfaringen med andre beslægtede, ateistiske regimer i det 20. århundrede, har ateismen definitivt mistet, hvad den nogensinde måtte have haft af uskyld. Der er herefter intet grundlag for at påstå, at et samfund uden religion i sig selv ville være mere åbent, tolerant, frisindet, fredeligt, oplyst, rationelt, menneskeligt end et samfund præget af religion. Sovjetunionens sammenbrud har ikke blot taget livet af planøkonomien som anvendelig økonomisk model, men har også demonstreret det dybt problematiske i total sekularisering.

Revolutionsprojektets og Sovjetunionens sammenbrud er altså ikke blot en fallit for den egentlige ateisme, men rejser også med stor tydelighed spørgsmålet, om hvor meget sekularisering mennesket har godt af. I russisk sammenhæng er dette spørgsmål først og fremmest blevet stillet af den Russisk-ortodokse Kirke, som siden sammenbruddet for et kvart århundrede siden har haft held til at vende tilbage til det russiske samfund med overraskende styrke, således at kirken nu allerede i mange år har opnået en stadig

mere synlig og fremtrædende status i det russiske samfund. Som også i Vesteuropa er religion atter i høj grad blevet synlig i det offentlige rum, men i modsætning til Vesteuropa, hvor det øgede fokus på religion almindeligvis ledsages af tilbagegang eller stagnation for de historiske kirker, har den russiske kirke i snart 30 år oplevet en uafbrudt institutionel vækst. Allerede af denne grund er det relevant at spørge om, hvorvidt det, vi her ser, er et udtryk for en målrettet afsektularisering eller ligefrem genkristning af det russiske samfund. At dette er den russiske kirkes overordnede mål, synes der ingen tvivl om, men om det også er det, den faktisk opnår, er dog fortsat et mere åbent spørgsmål.

Under alle omstændigheder er det indlysende, at netop sovjeterfaringen spiller en væsentlig, men også noget tvetydig rolle i denne sammenhæng, hvilket netop 100-året også har været anledning til at bekræfte. Set med den ortodokse kirkes øjne tjener sovjeterfaringen på den ene side som det store historiske og åndelige lærestykke i, hvor umenneskeligt det gudløse samfund er, samtidig med at al den lidelse, som sovjetregimet påførte kirken, er en væsentlig del af dens moralske autoritet; på den anden side ønsker kirken åbenlyst ikke at tale alt for meget

om sovjettidens forbrydelser, for ikke at skabe yderligere strid og splittelse i samfundet. Også i denne henseende er kirken åbenbart på linje med den russiske regering, som det klart kom til udtryk, da præsident Putin og patriark Kirill sammen indviede det nye mindesmærke for sovjettidens ofre, "Sorgens Mur" i det centrale Moskva d. 30. oktober (netop *ikke* d. 7. november). Her blev der med stor klarhed lagt vægt på den dybe nationale tragedie, som sovjetregimets mange millioner ofre repræsenterer, og som ikke må glemmes, men samtidig heller ikke må blive anledning til et stort nationalt opgør eller afregning. Den russiske regering ønsker udtrykkeligt ikke noget, der minder om den tyske *Vergangenheitsbewältigung*, opgøret med den nazistiske fortid, som har stået på i årtier.

Her ligger nok en af de væsentligste grunde til, at man fortrak at lade 100-året for Revolutionen passere i stilhed.

Christian Gottlieb har i anledning af 100-året oversat et skrift af den religiøse tænker Nikolaj Berdjajev, *Ulighedens filosofi* (1918), som formulerer det tidligste store opgør med revolutionsprojektet fra et kristent synspunkt (*Fønix* og forlaget Eksistensen 2017).

Et helt andet reformationsjubilæum. 1. verdenskrig som katalysator for et teologisk nybrud

Af professor (mso), ph.d. Christine Svinth-Værge Pöder

Reformationsfejring, 1917 og 2017

Det nu afviklede 2017 var det store jubilæumsår. 500-året for reformationen blev fejret med talrige konferencer, publikationer og

kulturelle begivenheder. I Tyskland skete det blandt andet med en 10-årig optakt, “die Luther-Dekade”. Også i Danmark blev 500-året markeret i en årrække frem til 2017 i form af forsknings- og formidlingsprojekter.

Et tilbageblik på Tysklands reformationsjubilæum 100 år tidligere kan kaste et nyt – eller snarere et gammelt – lys over den nutidige diskussion og bidrage til en refleksion over, hvordan jubilæumsretorik i givet fald kan interagere med teologisk reformationsforskning, som igen kan interagere med historiske begivenheder. Mit særlige fokus er den tyske kirkehistoriker Karl Holl og hans tale ved reformationsjubilæet i 1917, “Was verstand Luther unter Religion?”. Efter

jubilæet skrev Holl videre på talen og bearbejdede derved oplevelsen af krigsnederlaget i 1918, som han tolkede som Guds dom over Tyskland. På den måde bliver revisionen symptomatisk for en udvikling, der med Holls bog *Gesammelte Aufsätze zur Kirchengeschichte, bd. I, Luther* i 1921 gav startskuddet til en ny teologisk bevægelse: den tyske Lutherrenæssance, som har sat lange spor i det 20. århundredes reformatoriske teologi. Nu, i 100-året for 1. verdenskrigs afslutning, viser Holls bearbejdelse af sin tekst desuden, hvordan krigsnederlaget på en bemærkelsesværdig og ganske ambivalent måde blev én igangsættende faktor blandt andre i dette teologiske nybrud.

Karl Holl og 400-års jubilæet i skyggen af 1. verdenskrig

Karl Holl blev professor i kirkehistorie i Berlin 1906 efter en lang og forviklet løbebane, mærket af forskellige kriser af både personlig og karrieremæssig art, så at en akademisk fremtid i en årrække syntes udelukket. Det forløb blev formentlig prægende for Holls teologi og

Luthertolkning. Holl var patristiker, men blev i Berlin-tiden grebet af Luthers tidlige teologi. Han lagde vægt på den rolle, anfægtelserne spillede i Luthers erfaring af sit reformatoriske gennembrud (den omdiskuterede "tårnoplevelse"), og så dette som udtryk for, at vejen til ægte religiøsitet og tro går gennem frygt og håb, kamp og svære kriser.

I 1914 brød krigen ud, og som mange andre intellektuelle sluttede Karl Holl op om Tysklands krigspolitik. Som Karl Barth brød han under krigen med liberalteologien, men af den omvendte grund – liberalteologien var for pacifistisk for ham. I krigens begyndelse skrev han til en studerende, som var rykket i felten: "Vi må nok til at læse Luther. Han er næsten den eneste nu, som man kan holde ud at høre på". Efterhånden som krigen trak ud, tog Holls Lutherinteresse til, og dette afspejler sig i hans jubilæumstale i 1917.

Holl var i øvrigt ikke ene om at ty til Luther i krigens skygge. Reformationsjubilæet i 1917 blev i Tyskland til en søgen efter nationale identitetsfigurer. Luthers person rykkede i forgrunden, hans teologi i baggrunden. Gottfried Maron har i 1982 i artiklen "Luther 1917. Beobachtung zur Literatur des 400. Reformationsjubiläums" beskrevet detaljeret, hvordan Luther blev fejret med forskellig merchandise (som det også var tilfældet i 2017 med alt fra Luther-T-shirts til Luther-badeænder) og populære udgivelser, herunder også opbyggelige skrifter ("Warum ich Luther lieb habe"), Luther stiliseret som krigshelt i andre småskrifter, digte ("Du stehst am Amboß, Lutherheld") og på diverse Luther-medaljer og Luther-mønter. Og ikke mindst Luther

som urbillede på "det tyske menneske" i flere, også akademisk teologiske afskygninger, hvori vi ser forstadier til 30'ernes tyskkristendom.

Holls jubilæumstale: Hvad forstod Luther ved religion?

På baggrund af denne nationalistiske personkult er det værd at nævne, at Holl ikke forsøgte at føre Luther i felten som tysk helt og national identifikationsfigur. Luthers person bliver ganske vist forbundet med normativitet, idet hans oplevelse af det reformatoriske gennembrud teologiseres og tilskrives almen gyldighed. Men Holls interesse for Luthers person i den lange reformationstale overskygger ikke interessen for Luthers *teologi*. I en afsluttende overvejelse kan Holl (skønt han også her tilskriver Luther flere 'tyske' kvaliteter) anerkende Luthers alment menneskelige, overnationale betydning, hvilket ikke var så selvfølgeligt i 1917.

Under begrebet "religion" forstår Holl forholdet mellem Gud og menneske med afsæt i retfærdiggørelsestanken. Dette begreb står i centrum for Holls fremstilling af Luthers teologiske udvikling i talen. Holls grundlæggende spørgsmål er her, om "religion" er menneskets forhold til Gud – eller i virkeligheden blot menneskets forhold til sig selv. "Gud eller selvet" bliver dermed retfærdiggørelsens grundproblem i Holls tolkning af Luthers klosterkamp og gennembrudserfaring. Menneskets selvskhed ser Holl her både i skolastikken og i mystikken, men også i sin samtids teologi og religiøsitet. Luthers løsning er ifølge Holl tanken om, at Gud er den eneste aktive part i forholdet til det menneske, der er fanget i sin kredsen om sig selv. Gud selv må bevirke, at

Gud og mennesket “finder hinanden”, og samtidig må mennesket blive bevidst om sin skyld og sit ansvar. Holl henviser her til Luthers tolkning af sine samvittigheds kvaler som forårsaget af Gud, dvs. som Guds fremmede gerning.

Med sin stilisering af Luthers samvittighedskamp som grundtype for kristen retfærdiggørelseserfaring danner Holl skole i det 20. århundredes første halvdel. For Holl gælder det, at troen ikke kan være en søgen efter eller et ønske om salighed, men derimod en uselvsk selvfølelse, en selvafhændelse, og at den kristne på en gang oplever sig som “hellig og som synder” – på et tidspunkt, hvor der endnu ikke var særlig opmærksomhed omkring Luthers *simul iustus et peccator*. “Opleve” og “føle” er her de kategorier, som Holl tager i brug for at beskrive retfærdiggørelsens passivitet. Men det er uklart hos Holl, hvordan det oplevende subjekt skal forstås, når nu menneskelige forestillinger ses som kredsen om sig selv. Og det er uklart, om – den alene handlende – Gud er årsag til det onde.

Luthertolkning efter 1. verdenskrig

Det følgende år, 1918, sætter afgørende præg på Holls tænkning – det er dokumenteret i hans breve, som Heinrich Assel har gennearbejdet (*Das andere Aufbruch*, 1994). Novemberrevolutionen og krigsnederlaget rystede Holl, som så disse begivenheder som resultat af et moralsk forfald, der havde været på vej allerede før krigen. Han skriver følelsesladet til sin ven og kollega Adolf Jüllicher i november 1918: “Der må jo have været forfærdelig meget råddent, når et eneste spark var nok til at smadre hele bygningen”. Kort efter, i december,

giver han sin rystelse udtryk i en prædiken, hvor han tolker begivenhederne som Guds dom over Tyskland: Gud har sendt tyskerne de svære tider og forlanger nu, at de viser offervilje. Dom i samvittighederne og offerberedskab bliver herefter grundkategorier i Holls teologi.

Efter krigen bearbejder Holl sin jubilæumstale og en række andre foredrag og artikler om Luthers teologi fra et helt årti. Jubilæumstalen placeres i begyndelsen af bogen. Lutherbogen begynder dermed på slående og programmatisk vis med talens åbningsreplik, som i den ellers gennemgribende reviderede tekst er bibeholdt fra den oprindelige version: “Højtærede forsamling! For fjerde gang er i dag et århundrede forbi, siden Luther med sit teseanslag indvarslede en ny tid for kristenheden.” Talen får hermed en strategisk position som indgangstekst i bogen, som blev en vigtig inspiration for Lutherrenæssancen. Holl skriver ikke kun om Luther, men bruger Luther retorisk til at indvarsle en ny tid.

Talens grundtanker om retfærdiggørelse som selvafhændelse og Guds alenehandlen er bibeholdt. Men Holl har føjet nye accenter til, idet han nu konsekvent betoner Guds vrede og dom og menneskets synd og anfægtelser: Guds selvbevidnelse sker direkte i samvittigheden som fordring og erfares som fordringens pres på mennesket. Vished om Gud forankres altså i samvittighedens trængsler. Tankerne om dom og offer, som dukker op i prædikenen fra december 1918, får nu principiel betydning for Holls forståelse af gudsforholdet. Ikke kun Luther selv ønsker sig forkastelsen “hvis dette skulle være Guds vilje”, men nu kræves dette også generelt af den “virkeligt

fromme”. Troen forstås dermed som forening af Guds og menneskets vilje i samvittigheden, trods dommen eller gennem dommen.

Kontekst, virkningshistorie og teologisk retorik

Fra tydingen af krigsnederlaget som dom når Holl frem til forståelsen af gudsforholdet som dom – og fra fordringen til den krigshærgede befolkning om offerberedskab til det soteriologiske offerberedskab, afkaldet på frelse. I Holls teologiske udvikling går tanken om selvfafhændelse fra 1918-konteksten via teologien tilbage til samtidstolkninger og bliver – i teksten “Neubau der Sittlichkeit” om Luthers etik – til ideen om integritetsoffer: om samfundsaktører, der i visheden om at udføre Guds vilje kan skabe nye normer, bryde med gamle og derved endog ofre deres egen integritet. Dette ideal matcher både normbrydende politiske førerfigurer og dissidenter, og faktisk har Holl da også virket som inspiration både for de tyskkristne teologer og – måske – for sin elev Dietrich Bonhoeffer.

Det springer i øjnene, hvor kontekstuel Holls Luthertolkning er, både i sin

genese og sin virkningshistorie: Hans gennemteologiske interesse for Luthers retfærdiggørelseslære var i første instans medindflydet både af hans nære, personlige kontekst og hans videre, historiske kontekst, men gav også, i anden instans, selv næring til samfundsmæssige forestillinger og idealer. Den var virkningsfuld, men netop i sin virkning også dybt ambivalent.

Det er ofte blevet påpeget, at hver tid har sit særlige Lutherbillede og måde at fejre reformation på. Udviklingen i Holls Luthertolkning giver her et tydeligt billede af teologiens kontekstualitet, og af hvordan jubilæumsretorikken ved at *formidle* refleksioner over reformationens virkning i samfund og kultur samtidig kan *generere* en virkning i samfund og kultur. Det er dermed perspektivrigt, men (som i Holls tilfælde) potentielt også problematisk, at systematisk teologi interagerer med sine forskellige sammenhænge. Vil man læse Holl “mod Holl”, må pointer i hans forståelse af fx retfærdiggørelse og selvfafhændelse kunne gøres frugtbare i andre kontekster end den, den er betinget af, og dermed give anledning til andre konsekvenser end dem, Holl selv drog.

Præster her og præster hisset

Af lektor, teol.dr.h.c. Hans Raun Iversen

Efter et års studier i Tanzanias Evangelisk-Lutherske Kirke fik jeg endelig i januar 1978 et interview med Nordstiftets værdige, men stadig relativt unge biskop Erasto

Kweka. Jeg antydede forsigtigt min tese om, at bispeembedet i Tanzania kan ses som en afløser af det gamle høvdingembede. Mit belæg var bl.a. en mindre samling billeder af traditionelle høvdinge og moderne biskopper, som i fremtoning ligner hinanden til forveksling. Kwekas respons var enkelt og klar: "Ser du, min ven, når folk her har problemer, for få penge eller for mange penge, som de gerne vil give til et godt arbejde, eller hvad det nu kan være, så kommer de til mig. Politikere kommer og går, men jeg er her "by divine right".

Her mange år senere har jeg undret mig over, at medlemmer af de afrikanske migrantkirker, der udgør omkring en tredjedel af de ca. 300 migrantkirker i Danmark, overlader vigtige beslutninger til præsten. Hvorfor tager de ikke del i ledelsen, når de nu lever i et demokratisk

land, hvor vi godt ved, at der er forskel på den almindelige præstemagt og det almindelige præstedømme? Desværre er migrantkirker i Danmark ikke systematisk udforskede, men det svar både studerende, der har foretaget interviews, og jeg selv i lidt mere tilfældige samtaler, fx i vores ghanesiske migrantmenighed i Avedøre, er stødt ind i, tyder på, at medlemmerne accepterer præstens hals- og håndsret over migrantkirken, fordi de mener, at dens eksistens i et og alt beror på præstens personlige åbenbaring og kaldelse, hans særlige forbindelse til Gud selv.

En omfattende uddybning af de to nævnte lidt hurtige svar er nu fremlagt i min kollega fra Center for Afrikastudier, Karen Lauterbachs nye bog fra Palgrave, *Christianity, Wealth and Spiritual Power in Ghana*. Bogen fokuserer på unge præster, der slår sig op som 'big men' med egen menighed med tilhørende velstand, åndelig magt og social indflydelse. De afrikanske migrantkirker i Danmark kommer fra samme slags traditioner, som de små og mellemstore "one-man-churches", Lauterbach har studeret i Ghana. Det drejer sig om unge opkomlinge, oftest mænd, som er blevet "store" ved at

blive præster uden dog nogensinde at komme i nærheden af de karismatiske superpræster i de megakirker, der oftest tegner billedet af den pentekostale bevægelse.

Det kunne med fordel være fremgået af bogens titel, at den faktisk handler om denne nye type afrikanske præster, som næsten altid tilhører den karismatiske bevægelse. Når titlen alligevel er dækkende, skyldes det, at bogen bruger præsterne som indfaldsvinkel til dels at studere, hvordan kristendommen og dens udtryksformer indlejres i helheden af Afrikas sociale og kulturelle kontekst, og i særdeleshed til at vise, hvordan de karismatiske pinsekirker ikke kan forstås alene ud fra det moderne Afrikas form for individualisering med tilhørende personlig omvendelse og karismatisk udrustning, som man ofte har gjort det. Den historisk bestemte kontekst udgør mindst halvdelen af teksten, selv om det er den nye tekst, fx det karismatiske vækkelsesmøde, der træder tydeligst frem. Religiøse ideer og åndelige oplevelser kan danne nye spor og være katalysatorer for nye udviklinger på såvel det personlige som det sociale plan, sådan som Max Weber pegede på det i helt andre sammenhænge. Men det er fuldt så meget de historisk foreliggende materielle og kulturelle livsbetingelser, der former en religiøs bevægelse som den pentekostale, og som i sidste instans afgør dens udbredelse.

Bogens konklusion indledes instruktivt med et citat af en af de succesrige unge præster i Ghana: "I'm not a presidential entity, I'm not a traditional ruler and I'm not a parliamentarian. I'm just a preacher of the gospel". På den ene side legitimerer præsten sig ud fra den kristendom,

som missionærerne bragte, og som i dag omfatter ca. 75% af befolkningen i Ghana, i hvis Ashanti Region i den sydlige del af landet Lauterbach har gennemført sit feltarbejde 2004-05 og 2014. Nogle få markante missionærer som tyske Bruno Gutmann, der virkede på Kilimanjaro sydskråning i begyndelsen af det 20. århundrede, nægtede konsekvent at medvirke til at uddanne afrikanske præster, for kristendommen skulle hvile i den eksisterende kultur, med høvdinge, klanledere og familieoverhoveder. Gutmann overså, at en kristendom, der i 50 år eller mere har haft missionspræster som de primære forvaltere, ikke kan løsgøres fra den særlige stilling som prædikant og præst. Og det så meget des mindre, da de gamle autoritetsstrukturer hurtigt eroderer eller i hvert fald transformeres i Afrika. Derfor stiller de unge præster i Ghana sig også ind i rækken af prædikanter og præster. Men citatet siger, som Lauterbach påviser, mere end det: Med opremsningen af de samfundsmæssige dignitarer, som præsten ikke er identisk med, får den citerede præst peget på, hvor på den socio-kulturelle statusskala, han hører hjemme: han er i samme kategori som en præsident, en høvding eller et parlamentsmedlem. Han er en stor mand!

Lauterbachs hovedtese er, at de unge præster først og fremmest udgør en ny type af 'big men', som samfundet altid har haft dem. Ved at få det gjort klart og i det hele taget at spille denne rolle, får de nye præster, der ofte starter helt fra bunden, magt som de har agt. Det er imidlertid en ganske kompliceret sag at skabe sig en platform som big man ved at opbygge en karismatisk menighed. Der er mange

skridt at gå og mange alliancer, der skal opbygges. Der kræves en distinkt religiøs kaldelse, ligesom der gør det for profeterne i Det Gamle Testamente. Mellem bogens udførlige indledning og konklusion bringer Lauterbach derfor fem tematiske kapitler, der bringer den udfyldende dokumentation for og analyse af, hvordan de små og mellemstore karismatiske præster opbygger deres status i Ghana.

“Pastorship”, som Lauterbach kalder præstehåndværket, handler om at kunne påkalde åndelige kræfter på en måde, så man får indflydelse også udenfor den religiøse eller åndelige sfære. De unge, der vælger pastorship som karrierevej, gør det ikke kun af bitter nød, som nogle religionsteorier forudsætter, men som et bevidst karrierevalg i den lokale kontekst, der er præget af den afrikanske fornemmelse for, at fremgang og velstand er en velsignelse, som er forbundet med de åndelige kræfter, der i sidste instans bærer alt liv. Fremgangsteologiens syn på rigdom og sundhed er ikke kun en importeret religiøs ide, men trækker på en grundtanke i synet på velstand i traditionel afrikansk kultur. Økonomiske midler er mere end penge, de er også udtryk for åndelig styrke, og de giver kontrol over de organisationer, præsten gerne vil styre, i og omkring kirken. De historiske forbindelseslinjer mellem rigdom, magt og religion i Asante udredes derfor i bogens kapitel 2.

I kapitel 3 vises det, hvordan ideen om den sande præst bindes sammen med præstens velstand – og med den transparente forvaltning af den rigdom, den succesfulde præst efterhånden opnår. Som big man i Ghana skal man skal ikke kaste med perler som en orientalsk rigmand,

men nøje følge givne sociale koder, når man samler rigdom til sig og cirkulerer den igen. Man bedømmes som sand præst både ud fra den religiøse performance og den sociale optræden. Talk and walk må hænge sammen!

I kapitel 4 beskrives de konkrete veje til at blive præst, hvad der ikke er en beskyttet titel, men alligevel en status, der må støtte sig til andres accept. På det punkt ligner de ghanesiske præster mere en folkeligt anerkendt imam end en statsbureaukratisk ansat folkekirkepræst i Danmark. Kapitel 5 og 6 går i dybden med præsterollens henholdsvis åndelige og sociale ingredienser. En karismatisk præst må forene Webers tre autoritetstyper, den traditionelle, den bureaukratiske og den karismatiske.

Hvad gør man, når den officielle vej over uddannelse til fast arbejde i offentligt eller privat erhverv synes ufremkommelig, som tilfældet er i Ghana? Hvis man ikke har talent til at blive professionel fodboldspiller i Vesten, og hvis man ikke har mod på turen gennem Sahara og over Middelhavet? Vil man klare sig godt, må man slå sig op som big man, så man kan modtage milde gaver fra andre og give dem videre til familien og den videre kreds omkring én, så man virkelig er ‘big’. Én af vejene til denne position er entreprenøren, der får gang i sin egen kirke, men dog først må stå i lære og sendes videre af en seniorpræst. Når først mønsteret er dannet, som det i høj grad er det i Ghana, har enhver principielt muligheden for at gå ind i det ved at modtage kaldet som kirkegrundlægger og få accepteret sit kald i omgivelserne.

Lauterbachs bog er inciterende læsning, som kan anbefales til overvejelse

for enhver, der vil forstå, hvad en præst er. Man lærer meget om præster her ved at studere præster hisset! Men er det ikke en meget speciel form for præsterolle, vi møder i Ghana? Jo, men ikke mere speciel end forestillingen om "den danske præst", som den kendes fra folkekirken. De karismatiske præster fra Ghana er blot bestemt af en anden kontekst med anderledes historiske betingelser end dem, der findes i et land som Danmark, hvor forventningerne til præsterollens bærer er bestemt af en lang række aflejringer, hvis grundmanual man kan finde i biskop Peder Palladius' Visitatsbog fra reformationstidens Sjælland. Det nedarvede stats- og folkekirkelige mønster er hos os så stærkt, at selv Frelsens Hærs officerer må acceptere en form for præsterolle, ligesom imamerne ofte søges skåret til, som var de folkekirkepræster. Også hos os sætter den dagsaktuelle kontekst med dens religiøse entreprenører sig

igennem i billedet af, hvordan man kan blive præst: De nye præster i frikirkerne og ikke mindst i de over 60 "missionske" fri- og valgmenigheder, der er dannet siden 1990, er præget af angelsaksisk, ofte karismatisk inspiration foruden konservativ bibelteologi, men ikke mindst af lysten til at få sit eget. Som Lauterbach siger det om de ghanesiske præster, gælder det også ofte for de danske: De føler, at "they could make use of their spiritual gifts more easily and freely here than while serving under a senior pastor in a larger church".

Man skal ikke vide alt for at skrive en god bog. Men stoffet skal iltes og filtreres, så der både kommer fokus, bredde og dybde i fremstillingen. Det er lykkedes fornemt i denne bog.

Christianity, Wealth and Spiritual Power in Ghana er udgivet på Brill og findes som e-bog på Det Kongelige Bibliotek.

Fakultetsbiblioteket – Om bøger, biblioteker og teologer anno 2018

Af sektionsleder, informationsspecialist Minna Giesel

Da jeg som nyansat leder af Det Teologiske Fakultetsbibliotek 1. september 2017 trådte ind ad dørene, følte jeg mig ikke så ny, som jeg har gjort i tidligere jobskift. Jeg

har nemlig tilbage i 2008-2012 været ansat på selskabet samme fakultet som informationsspecialist. I præcis 5 år har jeg været væk. I mellemtiden har jeg været ude i den kommunale sektor, hvor jeg har drevet og udviklet folkebiblioteker i Tårnby Kommune. Jeg vil med denne artikel give et indblik i, hvordan bibliotekslandet ligger på Det Teologiske Fakultet, og hvilken verden jeg træder ind i.

Min gode kollega Henrik Laursen, som har været fakultetsbibliotekar i snart 10 år, er gået på arbejdsmæssig nedtrapning og stopper arbejdslivet til april 2018. Det er således hans rolle, jeg har overtaget. I min ansættelse medfølger en forpligtelse over for Københavns Universitetsbibliotek (KUB), hvor jeg sideløbende med mit arbejde på Det Teologiske Fakultet har

opgaver, som ikke relaterer sig specielt til teologi.

Koblingen til KUB er ikke kun en opgave for mig. Både forskere og studerende på Det Teologiske Fakultet kan med rette betragte det lokale bibliotek på fakultetet som en del af KUB. KUB løser mange opgaver for os, og vi er tydeligvis en del af den store maskine. Nok er vi to bibliotekarer på fakultet, men vi har mange kollegaer, som man ikke ser til dagligt. Så hvad er status på KUB for tiden?

Udviklingen i KUB og på Det Kongelige Bibliotek som helhed er gået stærkt de sidste par år. Fusion på fusion gør KUB til en mastodont på universitetsbiblioteksområdet. KUB omfatter nu, ud over betjeningen af Københavns Universitet, både biblioteket på Roskilde Universitet og IT Universitetet. KUB er også Det Administrative Bibliotek og Kvinfo. Sideløbende er Det Kongelige Bibliotek fusioneret med Statsbiblioteket, som servicerer Aarhus Universitet, så kompleksiteten i organisationen er stor og forandringerne mange.

Lidt mere lokalt kan vi, som det nyeste

i biblioteksudviklingen, se, at vores naboer, institutbibliotekerne på Det Humanistiske Fakultet, overgår til det Kongelige Bibliotek. Hvor og hvordan deres fysiske bogsamlinger ender, er endnu uvist. Det er således de færreste ansatte i KUB, som er ansat på universitetet, som vi er på Det Teologiske Fakultet.

Fokus i vores arbejde er bogsamlingen. Men lad mig først nævne et par områder, der omkranser arbejdet med samlingen. Fokus på forskerne og fokus på de studerende er områder, hvor vi er i fuldt sving, men hvor jeg også ser potentiale for udvikling.

Forskerservice

Der er mange ting, man som forsker skal overveje, når man planlægger sine udgivelser, og når man – som det kræves af forskere ved danske universiteter – skal registrere dem elektronisk til brug for dokumentation af universitetets arbejde. Her skal man kunne hente hjælp og viden på biblioteket. Det kalder vi forskerservice.

Open Access, det vil sige: at publikationer er frit tilgængelige digitalt, er et nyt og også komplekst område. Der er mange forskellige typer open access, alle med forskellige rettigheder og forskellige regler for, hvilken version af en publikation, man må tilgængeliggøre forskellige steder. Forskere vil stå i en situation, hvor publiceringsstrategien nøje skal overvejes. Der kan af bevillingsgiveren være krav til Open Access-publicering og et samtidigt ønske eller krav om publicering i prestigefyldte tidsskrifter eller på forlag som rangerer højt, men ikke nødvendigvis udgiver open access.

I Danmark måler man den offentlige forskningsproduktion ved hjælp af den såkaldte Bibliometriske ForskningsIndikator, BFI. Her findes en af nøglerne for fordeling af økonomiske basismidler på universiteterne. Der er bestemte kriterier at opfylde. BFI spiller en vigtig rolle for hele publiceringslandskabet

Et andet, lidt nyere område, er data-management. Her handler det om selve datamaterialet, der ligger til grund for forskningen. Et aspekt ved datamanagement er metadata om datamaterialet. Her vil forskere også kunne komme ud for at møde dokumentationskrav om at registrere, hvor og hvordan data er opbevaret. Et andet aspekt er opbevaringen af selve datamaterialet. Det er et område i udvikling, og det giver potentielt flere systemer at forholde sig til.

Udviklingen af mange af disse områder foregår overordnet, enten på universitetsniveau eller på landsplan, og der har vi gode kollegaer i KUB, som arbejder for de bedste løsninger. På lokalt fakultetsplan skal vi som bibliotek være opmærksomme på gældende retningslinjer og regler og samtidig repræsentere og varetage hensynet til det teologiske fagområde.

Forskerservice dækker også over andre emner såsom ophavsret, brug af referencenhåndteringssystemer og forsknings-impactanalyser. Der er i dag mange af den slags ydre faktorer, forskerne skal forholde sig til, og her ser jeg bibliotekarerne som administrative kollegaer, der kan hjælpe.

Undervisningsunderstøttelse

Underviserne kan i samarbejde med biblioteket med få eller mange, store eller

små virkemidler meget reelt bidrage til at *gøre det lettere at studere*. Biblioteksundervisning kan foregå på mange andre måder end traditionel demonstration og oplæg for et samlet hold eller årgang. De digitale muligheder for at producere forskellige typer læringsobjekter, fx informationssøgning, ressourceoversigter, små tips eller kildehenvisninger, er mange. Man kan fx bruge de eksisterende undervisningssystemer, hvor underviserne har dialogen med de studerende om faget, og tilføje information, opgaver eller på andre måder sætte fokus på de undervisningsunderstøttende emner, som biblioteket kan bidrage med.

Den stolte samling

Det er klart, at litteraturen og samlingerne fortsat er en stor del af det, vi kalder bibliotek. Om de så er fysiske eller digitale, så er hele arbejdet med at stille informationsbærende kilder til rådighed for studerende og forskere den opgave, som fylder og skal fylde mest i biblioteket.

Den fysiske samling. Ja vi har den stadig, stolt står bøgerne rundt på fakultetets gange eller i kælderlokalerne, som er lige under os. Tæt på os vel at mærke, for det havde en høj prioritet ved udflytningen til Søndre Campus at få bogsamlingen med. Der blev ryddet op i samlingen forud for flytningen, men historien i det ganske biblioteks- og universitetsland er i dag, at "Teologerne fik lov at få deres bøger med." Det kan vi godt være tilfredse med. Det er et privilegium.

Men samlingen vokser ikke med samme hast, som den har gjort tidligere. Vi køber nemlig kun trykte bøger, hvis de ikke findes som e-bøger, eller hvis der er særlige årsager til, at det bedst giver

mening med en trykt bog. Det er et vilkår, der betyder, at brugen af samlingen ændrer sig.

Den digitale samling

Her er et område, der har udviklet sig drastisk i de seneste fem år. E-bøgerne er i mellemtiden nået frem til Teologi i stor stil, ikke mindst på fagområdet Afrikastudier. Der er en markant ændring af udbuddet af e-bøger. Hvad det angår, følger vi selvfølgelig med tiden, og jeg oplever teologerne som godt tilfredse med formatet. Det er udbuddet af bøger og typen af det specifikke fagområde, der afgør, hvordan forskerne hver især bedst får adgang til den nødvendige og relevante information og litteratur.

Med denne rivende e-bogsudvikling følger selvfølgelig, at den fysiske samling ikke er repræsentativ for faget. Man kan derfor ikke gå til hylden på samme måde som tidligere og få overblik over, hvad der findes om et givent emne. Da e-bøgerne er så mange, må man acceptere, at det fulde overblik bedst fås, når man sætter sig ved skærmen og søger. Min fornemmelse er, efter 5 års fravær, at det går det egentligt meget godt med.

Digitaliseringen af gamle danske bøger fra før 1900 og andre digitaliseringsprojekter, både i Danmark og udlandet, kan også mærkes inden for det teologiske fagområde, hvor adgangen til, hvad nogle kalder kulturarv, og andre kalder forskningsmateriale, er blevet så nem. Og eftersom denne udvikling har stået på i mange år, så kræver det efterhånden knap så mange ture til læsesalen på Det Kongelige Bibliotek for at få adgang til de gamle skifter.

Dagens aha-oplevelse

Så er der alt det tilbage, som ikke er bøger. Adgangen til databaser, opslagsværker og andre elektroniske ressourcer er stor. Det har den egentlig været i mange år. Alligevel er det næsten dagligt, at vi på bibliotekskontoret kan overraske folk med, hvad der kan lade sig gøre at finde frem fra computeren. Vi kalder det *dagens aha-oplevelse*, og det er til hver en tid en fornøjelse at give den slags oplevelser. Det vil nok altid være sådan, at det er en af vores fineste opgaver at gøre opmærksom på de elektroniske ressourcer. Tilknyttede på Københavns Universitet har den bedste mulighed for at få udbytte af alle ressourcerne, da en stor del

af dem er licensbelagte og ikke offentligt tilgængelige. Men sidder man derude i det danske land, uden tilknytning til KU, er der også mulighed for at få sig en *aha-oplevelse* på egen hånd. Start på Det Teologiske Fakultetsbiblioteks hjemmeside.

Afslutningsvis vil jeg pege på, hvordan vi, Det Teologiske Fakultet, skiller os ud fra den store mængde af forskellige forskningsmiljøer med tilhørende biblioteksbetjening. Det gør vi, ved at biblioteket er tæt på det faglige miljø og forankret i organisationen. Det er på mange måder forbilledligt og en strategisk biblioteksfaglig drøm for alle forskningsbiblioteker at være der – helt tæt på.

At udvikle eksistentielle møderum i kirken

Af erhvervs-ph.d.-studerende, cand.scient.soc. Dorte Kappelgaard

Hvordan kan man understøtte den lokale kirke i at udvikle eksistentielle møderum? Det er det spørgsmål, jeg er i gang med at undersøge i mit

erhvervs-ph.d.-projekt hos Kirkefondet, som jeg indledte i april 2017. Kirkefondet ønsker at frembringe viden om, hvordan man som udviklingskonsulenter kan hjælpe kirker til at udforske nye kirkeudtryk i samspil med ikke-kirkevante mennesker i lokalområdet, for hvem jævnlig gudstjenestegang ikke opleves relevant. Hvordan finder man som kirke frem til det tiltag, som er lokalt forankret og teologisk reflekteret, og som ikke blot er en ubearbejdet kopi af, hvad nabokirken har succes med?

Undersøgelsen vil bestå i to eller tre dele:

- 1) *Interviewbaseret udforskning af loventede praksis* (2017 – primo 2018)
- 2) *Aktionsforskning*: Initiativgrupper i hhv. en landsognskirke og en københavnsk kirke arbejder med at udvikle et 'eksistentielt mødested' med konsu-

lentsparring fra Kirkefondet (forskeren). Interviews og observationsstudier gennemføres undervejs af forskeren samt en kollega (2018)

- 3) *Eventuel kvantitativ forskning*: En spørgeskemabaseret kvantitativ analyse af eksistentielle overvejelser, praksisser og behov i den danske befolkning gennemføres (2018/19)

Det eksistentielle møderum

I øvrige forskningsprojekter i Danmark ses på gudstjenesteedvikling og menighedsstudier. Omdrejningspunktet i nærværende projekt er *eksistentielle møderum*. Det er tiltag, hvor mennesker samles, ikke til gudstjeneste, ikke for børnenes skyld, ikke om rent diakonale tiltag, men for at forholde sig til noget eksistentielt inden for en teologisk reflekteret ramme.

'Eksistentielle møderum' er en bred til anledningen konstrueret samlebetegnelse for et utal af potentielle kirkelige udtryk, som der allerede findes mange eksempler på i folkekirken. Med 'eksistentielt' menes vedrørende den enkeltes livssyn, livstolkning eller væren-i-verden. Det er ikke en reference til den eksistentielle tradition (Kierkegaard, Heidegger,

Sartre m.fl.) ud over, at der er fokus på den enkeltes erfaring og tilgang til livet. Derimod forventer jeg at trække på idéhistoriker Dorthe Jørgensens skelnen mellem oplevelse som den overfladiske underholdning, der ikke sætter aftryk i den enkeltes livsverden, og *erfaring* som det, der skaber en større eller mindre grad af eksistentiel forandring (2014: *Den skønne tænkning*). Et andet oplagt perspektiv at inddrage er Svend Bjergs tanke om, at det er tolkningsrammen, sprogliggørelsen, der muliggør integration af den umiddelbare oplevelse i individets livs-tydning (2006: Bjerg hos Hans Raun Iversen: *Tro og erfaring genovervejet*).

Aktionsforskning

Den overordnede forskningstilgang, jeg anvender, er aktionsforskning. Aktionsforskning er en forskningstilgang rundet af forestillingen om, at det er muligt at frembringe viden ved intentionelt at fremme forandring i en konkret kontekst gennem aktiv deltagelse og samtidig forske i den forandring, der sker (Gitte Duus m.fl. 2012). Sammenlignet med eksempelvis etnografisk metode er påvirkningen af det miljø, man studerer, ikke blot noget, man erkender og må reflektere over, men et forhold man åbent benytter sig af.

En anden central del af aktionsforskningen er at inddrage de personer, man studerer, som aktive deltagere i processen. De betragtes som *medforskere*, ikke på niveau med forskeren eller forsker-teamet, men eksempelvis ved at reflektere over de indsamlede data og bidrage med tolkninger heraf.

Jeg kommer til at sætte udviklingsprocesser i gang i to sognekirker i 2018, hvor

en gruppe mennesker, herunder lægfolk, skal udvikle et tiltag, der kan beskrives som et eksistentielt møderum. En del af projektet består i at reflektere over min rolle som udviklingskonsulent i processen. Det er ikke på forhånd afgjort, hvilke konkrete eksistentielle møderum, der skal arbejdes med. Det skal vokse frem af de behov og muligheder, der er i det enkelte sogn. Projektets omdrejningspunkt er netop denne udforskende proces.

Hvilke teoretiske perspektiver, der bliver mest fremtrædende i projektet, vil på den ene side påvirkes af, hvordan forløbene udvikler sig. På den anden side er der en klar intention om at understøtte udvikling af tiltag, der understøtter, at deltagere oplever dem som relevante på et eksistentielt plan, samtidig med at de er teologisk reflekterede. Processen bliver en hermeneutisk proces, hvor perspektiver som Jørgensens og Bjergs vil blive bragt i spil fra begyndelsen og også antages at blive relevante i analysearbejdet. To øvrige forventede teoretiske perspektiver er interaktionsritualteori (Randall Collins) og resonansanalyse (Hartmut Rosa). Som disse eksempler viser, forestiller jeg mig, at det vil blive relevant for mig inden for aktionsforskningsrammen at kombinere socialkonstruktivistiske og kropsfænomenologiske elementer.

Den teologiske refleksion

En del af processen bliver at støtte kirken i at forholde sig teologisk reflekterede omkring tiltaget. Hvad vil det sige at skabe det eksistentielle rum *som kirke*? Det skal initiativgruppen i den enkelte kirke reflektere over som del af processen. Er det kirkerummet i sig selv, der peger på eller tilgængeliggør en kristen tolknings-

ramme? Er det et teologisk-fagligt oplæg eller en personlig refleksion? Tilbydes en form for trospraksis, eller er der mulighed for uformelt at samtale med præsten? Er det kunstneriske elementer, der tematiserer kristendomsrelaterede temaer? Dette er blot eksempler for at angive, hvor stor åbenhed jeg må møde den lokale kirke og dens muligheder med. Projektet er eksplorativt i en ganske radikal grad.

Interviews og analysetemaer

Den indledende interviewundersøgelse sker blandt ca. 25 kirkelige personer, der har udviklet kirkelige tiltag, der kan betegnes som 'eksistentielle møderum'. Formålet er 1) at kvalificere de antagelser, der vil præge beslutninger, der tages i forbindelse med den praktiske del af aktionsforskningen, 2) at bidrage med perspektiver på de empiriske data, der indsamles under aktionsforskningen. 19 af disse interviews er blevet gennemført pr. primo december.

Foreløbigt er følgende analysetemaer valgt på baggrund af de hidtil gennemførte interviews: *Konstruktion og dekonstruktion af rum, individuelle tolkningsmuligheder, sanser og stilhed, delagtiggørelse, teologiske tolkningsrammer, at forbinde her-og-nu-oplevelsen med hverdagen, organisation og lederskab, den lokale kontekst, kirken som kontekst, samt at inddrage eksternt erfaring eller ekspertise*. I det følgende gives et eksempel på et brudstykke af udfoldelsen af et af disse analysetemaer, *konstruktion og dekonstruktion af rum*.

At konstruere og dekonstruere et rum – et analyseeksempel

Et greb til at fremme eksistentiel erfaring

på, som træder frem i flere interviews, er det at skabe et fysisk og socialt rum, der er anderledes end det, man er vant til. Rummet lægger op til eller giver mulighed for praksisser, forskellige fra hverdagens eller omgivelsernes praksis. Det kan være arkitektur, symboler, italesættelse af handlemuligheder etc., der gør rummet anderledes end det, folk kommer fra. I det følgende udfoldes en række eksempler på sådanne anderledes fysiske og sociale rum, hvori den kirkelige begivenhed finder sted, og hvilken indvirkning rummets 'anderledeshed' ifølge arrangørerne har på deltagerne.

Da beskrivelserne kommer fra arrangørerne, er det muligt, at aspekter af et givet rum tillægges betydning, som ikke ville blive fremhævet i interviews med deltagere. Det, vi får et indblik i, er, hvad arrangørerne tillægger betydning i deres refleksion over, hvordan eksistentielle erfaringer finder sted, og hvad der understøtter dem. I det følgende belyses temaet af hensyn til artiklens omfang ud fra én case.

I uKirke på Vesterbro, København, oplever sognepræst Thomas Nedergaard og projektmedarbejder Malte Madsen, at kirkerummet er forbundet med en fremmedgørende 'anderledeshed', der ikke inviterer til, at man føler sig som deltager.

Imidlertid er det nogle af de samme fremmede elementer, der i sidste ende bidrager til en positiv anderledeshed:

T: Alle ved, at her er der noget indhold at komme efter. 'Det kan godt være, jeg ikke tror på Jesus Kristus, men –' og så alt det, der kommer efter det der men, det er lige præcis til at dykke ned i og snakke om for en præst eller kirke eller frivillige,

der tør at dykke ned og snakke om de her ting.

M: Og rummet er bare med til at præge samtalerne. Det er når vi spiser frokost, og når vi planlægger arrangementerne. Det er nogle mere essentielle ting og nogle andre temaer.

Det er især altertavlen med en flere meter høj Kristusfigur, der fremhæves som et væsentligt symbol, som både virker fremmedgørende og fremmer de eksistentielle samtaler. Det, der ved første indtryk kan virke afskrækkende, får en ny betydning og bidrager til, at eksistentielle samtaler finder sted, ligesom det underbygger, at kulturen på dette sted er anderledes. At folk tillægger kirkelige symboler positiv betydning, kan man ikke forvente, og det sker heller ikke af sig selv, mener de. Det er et stykke arbejde at udføre, og det skal gøres forskelligt, alt efter hvem målgruppen er. Erfaringen med, hvordan man understøtter, at det anderledes får et positivt frem for et negativt fortegn hos deltagerne, beskrives som en form for tavs viden, et erfaringsbaseret håndværk.

Det umiddelbare indtryk kan således modvirke, at der sker en eksistentiel erfaring, hvor man deltager og er åben for at lade sig påvirke. Rosa definerer resonans som et fænomen, der udelukkende finder sted, hvor individet oplever at være til stede med sit verdensbillede og sine følelser og med det udgangspunkt erfarer et møde med andre personer eller noget andet (2016: *Resonanz: Eine Soziologie der Weltbeziehung*). Denne pointe kan skærpe blikket for kompleksiteten omkring anderledeshed. Det anderledes rum kan være fremmedgørende, så man holder en indre distance og ikke oplever

resonans, eller det kan fremme resonans, give individet en oplevelse, der sætter aftryk og får en betydning på et eksistentielt plan. Det afgørende er, om der er plads til, at man selv oplever at komme til stede som individ, at der er plads til én selv, og at man ikke skal tilpasse sig i en grad, så man ikke oplever resonans.

Den læring, der kan udledes af analysen af de kvalitative interviews, vil udgøre en vidensmæssig ressource at trække på i den foreløbige planlægning af aktionsforskningsforløbene, i konkrete situationer der måtte opstå undervejs, og i analysen af de data, der skabes i de to udviklingsprocesser. At kunne basere en del valg under udviklingsprocesserne på læring fra de kvalitative interviews forventes at styrke projektets gennemsigthed og dermed validitet.

Aktionsforskning og teologi – et nyt felt

At bedrive aktionsforskning i en teologisk kontekst er nyt i en dansk kontekst. Afholdelsen af seminaret 'Aktionsforskning og teologi' i december 2017 i et samarbejde mellem Teologisk Fakultet på Københavns Universitet, Kirkefondet og Folkekirkens Uddannelses og Videnscenter kan ses som et udtryk for, at der er en voksende interesse for og en begyndende erfaring med dette felt. Dermed kan det blive det relevant sidst i projektet at gøre sig en række overordnede refleksioner over, for det første fordele ved og opmærksomhedspunkter i forhold til at anvende aktionsforskning i en dansk folkekirkelig sammenhæng, for det andet hvordan aktionsforskningen som forskningstilgang kan tage form af at blive anvendt i en teologisk eller folkekirkelig kontekst.

Kalender for Det Teologiske Fakultet

Særlige arrangementer og åbne møder ved Fakultetet annonceres under arrangementer på www.teol.ku.dk, i Universitetsavisen, Fakultetets studenterblad og så vidt muligt i Præsteforeningens Blad samt eventuelt i dagspressen.

Ved redaktionens afslutning er der planlagt følgende arrangementer på Fakultetet for forårssemester 2018. Ændringer i programmet kan forekomme. Yderligere oplysninger om de enkelte arrangementer kan ses på www.teol.ku.dk. Alle arrangementerne er opgivet med præcise minuttal.

Kalender for **Teologisk Forening** se s. 48

Kalender for **Søren Kierkegaard selskabet** se s. 49

Fredag den 2. februar 2018 kl. 13.15-15.00

The Bible and the Quran I: The 'Bible' in Arabic: Introducing the Quran

Sted: Lok. 6B-1-62, Det Teologiske Fakultet, Karen Blixens Plads 16, 2300 København S.

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese

Onsdag den 14. februar 2018 kl. 14.15-16.00

Onsdag med Kierkegaard

Sted: Lok. 6B-1-62, Det Teologiske Fakultet, Karen Blixens Plads 16, 2300 København S.

Arr.: Afdeling for Systematisk Teologi

Fredag den 23. februar 2018 kl. 13.15-15.00

The Bible and the Quran II: Quranic Tools and Resources

Sted: Lok. 6B-1-62, Det Teologiske Fakultet, Karen Blixens Plads 16, 2300 København S.

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese

Fredag den 2. marts 2018 kl. 13.15-16.00

Mindeseminar for Geert Hallböck (70 år 10.3.2018): Om apokalyptik og Johannes' Åbenbaring i anledning af en ny bog. til dagen af Hallböck

Sted: Aud. 9A-0-01, Det Teologiske Fakultet, Karen Blixens Plads 16, 2300 København S.

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese

Fredag den 9. marts 2018 kl. 13.15-15.00

The Bible and the Quran III

Sted: Lok. 6B-1-62, Det Teologiske Fakultet, Karen Blixens Plads 16, 2300 København S.

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese

Onsdag den 14. marts 2018 kl. 14.15-16.00

Onsdag med Kierkegaard

Sted: Lok. 6B-1-62, Det Teologiske Fakultet, Karen Blixens Plads 16, 2300 København S.

Arr.: Afdeling for Systematisk Teologi

Fredag den 16. marts 2018 kl. 13.00-18.00

Research seminar: Phenomenology of Listening (no. 2): Existential Psycho(patho)logy

(co-organized by Claudia Welz and Mikkel Wold, funded by the Centre for Pastoral Education and Research, Church of Denmark)

Sted: Aud. 9A-0-01, Det Teologiske Fakultet, Karen Blixens Plads 16, 2300 København S.

Arr.: Afdeling for Systematisk Teologi

Fredag den 16. marts 2018 kl. 15.00-17.00

Boglancering "Rewriting and Reception in and of the Bible" (festskrift til Mogens Müller)

Sted: Oplyses senere

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese

Fredag den 6. april 2018 kl. 13.15-15.00

The Bible and the Quran III

Sted: Lok. 6B-1-62, Det Teologiske Fakultet, Karen Blixens Plads 16, 2300 København S.

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese

Onsdag den 18. april 2018 kl. 14.15-16.00

Onsdag med Kierkegaard

Sted: Lok. 6B-1-62, Det Teologiske Fakultet, Karen Blixens Plads 16, 2300 København S.

Arr.: Afdeling for Systematisk Teologi

Fredag den 20. april 2018 kl. 13.15-15.00

The Bible and the Quran IV

Sted: Lok. 6B-1-62, Det Teologiske Fakultet, Karen Blixens Plads 16, 2300 København S.

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese

Torsdag den 3. maj 2018 kl. 13.00-18.00

Research seminar: Phenomenology of Listening (no. 3): Ethics and the Voice of Conscience (co-organized by Claudia Welz and Mikkel Wold, funded by the Centre for Pastoral Education and Research, Church of Denmark)

Sted: Aud. 9A-0-01, Det Teologiske Fakultet, Karen Blixens Plads 16, 2300 København S.

Arr.: Afdeling for Systematisk Teologi

Onsdag den 16. maj 2018 kl. 14.15-16.00

Onsdag med Kierkegaard

Sted: Lok. 6B-1-62, Det Teologiske Fakultet, Karen Blixens Plads 16, 2300 København S.

Arr.: Afdeling for Systematisk Teologi

Fredag den 22. juni 2018 kl. 14.15

Afskedsforelæsning - lektor, cand.theol., teol.dr.h.c. Hans Raun Iversen

Sted: Aud. 9A-0-01, Det Teologiske Fakultet, Karen Blixens Plads 16, 2300 København S.

Arr.: Afdeling for Systematisk Teologi

Onsdag den 15. til fredag den 17. august 2018

SKC Annual Conference

Sted: Oplyses senere

Arr.: Afdeling for Systematisk Teologi

Teologisk Forening

Program for foråret 2018

Tirsdag d. 20. februar 2018, kl. 19.30

Teologi & Jura

*Dekan, professor, dr. theol. Kirsten Busch Nielsen og
dekan, professor, ph.d. Jakob Graff Nielsen*

Tirsdag d. 27. februar 2018, kl. 19.30

Den danske arbejdslejr – Er arbejdsetik luthersk, calvinsk eller katolsk?

Lektor, ph.d. Gorm Harste

Tirsdag d. 3. april 2018, kl. 19.30

Kirkehistoriske erfaringer

Professor dr. theol Mette Birkedal Bruun og postdoc., ph.d. Lars Cyril Nørgaard

Tirsdag d. 24. april 2018, kl. 19.30

Gert Hallbäck in memoriam: Strukturalismen i dansk Bibelvidenskab

Professor, dr.theol. Hans Jørgen Lundager Jensen

Tirsdag d. 15. maj 2018, kl. 19.30

Resterne af et selv

Postdoc. , ph.d. Cathrine Bjørnholt Michaelsen

Foredragene finder sted på Det Teologiske Fakultet, Karen Blixens Plads 16,
Markedspladsen

Entré kr. 25 per enkeltforedrag. Medlemskab kr. 50 per semester for studenter og
pensionister, kr. 75 for øvrige

Søren Kierkegaard Selskabet

Program for foråret 2018

Torsdag den 1. marts 2018, kl. 19.30, NB: auditorium 9.A.0.01
At lytte til ens indre stemme: Kierkegaard, Luther og Hannah Arendt
Claudia Welz, professor mso, dr.theol.

Torsdag den 22. marts 2018, kl. 19.30
Nærvær og oprindelighed. Om Kierkegaards ontologi
Richard Purkarthofer, Dr. phil.

Torsdag den 19. april 2018, kl. 19.30
At tænke sig, mens man er. Kierkegaard og Heidegger
Anne Louise Nielsen, sognepræst ph.d. og Jens Linderoth, ph.d.

Lørdag, den 5. maj 2018, kl. 15.00–16.30

Jubilæumsforedrag

Søren Kierkegaard Selskabet blev grundlagt den 5. maj 1948. Det er i år 70 år siden og dette jubilæum vil vi markere med indlæg af Pia Søltoft og Joakim Garff, som begge er tidligere formænd for selskabet.

“Kierkegaard i dag”

Festbidrag v/ Pia Søltoft, sognepræst, ph.d.

“Kierkegaard Sel(v)skabet – dengang og i morgen”

Festbidrag v/ Joakim Garff, direktør Søren Kierkegaard Forskningscenter, ass. prof.

(NB. Dette foredrag erstatter det regulære foredrag i maj måned)

Stedet vil blive oplyst på selskabets hjemmeside: www.kierkegaardselskabet.dk

Alle foredrag finder sted på Københavns Universitet Amager, Søndre Campus, Karen Blixens Plads 16 eller Njalsgade 76, lokale 8 B. 1. 14, hvis ikke andet er anført.

Forelæsningsrække: Den danske præst – en luthersk præst?

Sted: Det Teologiske Fakultet, Søndre Campus, Karen Blixens Plads 16, 2300
København S., Lokale 7C-1-7

Mandag den 5. februar 2018 kl. 15.15-18.00

Den danske præst – en luthersk præst? Komparativt udblik
Forelæsning ved lektor, teol.dr.h.c. Hans Raun Iversen

Mandag den 12. februar 2018 kl. 15.15-18.00

Reformationstidens præsteideal. Fra Palladius til Hemmingsen
Forelæsning ved professor emeritus, dr.theol. Martin Schwarz Lausten

Mandag den 19. februar 2018 kl. 15.15-18.00

Præstegårdskulturen i 1800-tallet
Forelæsning ved kirkehistoriker, ph.d. Jens Rasmussen

Mandag den 26. februar 2018 kl. 15.15-18.00

Præsterne i litteraturen fra Brandes til Smærup Sørensen
Forelæsning ved sognepræst Anders Thyrring Andersen

Mandag den 5. marts 2018 kl. 15.15-18.00

Præsterne i det 20. århundrede. Morten Pontoppidan, Kaj Munk og de andre
Forelæsning ved lektor, teol.dr.h.c. Hans Raun Iversen

Mandag den 12. marts 2018 kl. 15.15-18.00

Præsterne i danske film
Forelæsning ved sognepræst Helle Bundgaard Poulsen

Mandag den 19. marts 2018 kl. 15.15-18.00

Præstebilledet set gennem ordinationsritualer og embedsteologi siden reformationen
Forelæsning ved lektor, teol.dr.h.c. Hans Raun Iversen

Mandag den 9. april 2018 kl. 15.15-18.00

Kald og profession. Danske folkekirkepræsters syn på embede og arbejde i dag
Forelæsning ved teologisk vidensmedarbejder Kirsten Donskov Felter

Mandag den 16. april 2018 kl. 15.15-18.00

Præsteuddannelsens historie og betydning for danske præsters identitet
Forelæsning ved lektor, teol.dr.h.c. Hans Raun Iversen

Mandag den 23. april 2018 kl. 15.15-18.00

Den danske præst – en luthersk præst? De historiske lag og dagens og fremtidens model(ler)
Forelæsning ved professor mso, ph.d. Anna Vind og lektor, teol.dr.h.c. Hans Raun Iversen

Publikationer fra Det Teologiske Fakultet

54 Stine Zink Kaasgaard, *Neither Head Nor Tail. A Play in Four Acts Between the Pseudonymous Plurality in Kierkegaard and a Wittgensteinian Change of Aspect.* Ph.d.-afhandling 2014. 245 sider.

55 John Strange, *Jerusalem. Judaism Christianity Islam.* 2014. 129 sider. Findes kun som e-bog. Tilgængelig på fakultetets hjemmeside.

56 Steen Marquard Rasmussen, *Den relevante folkekirke – et sociologisk grundlag for målsætningsarbejde, aktivitetsstatistik og brugerundersøgelser.* Center for Kirkeforskning, Københavns Universitet. 2014. 299 sider.

57 Marie Vejrup Nielsen og Hans Raun Iversen (red.), *Tal om kirken. Undersøgelser af Folkekirkens aktivitets- og deltagerstatistik.* 2014. 221 sider.

58 Martin Friis, *Josephus' Antiquities 1-11 and Greco-Roman Historiography.* Ph.d.-afhandling 2015. 229 sider

59 Karen Marie Leth-Nielsen og Astrid Krabbe Trolle, *Dåb eller ej? Rapport om småbørnsforældres til- og fravalg af dåb.* Center for Kirkeforskning. Københavns Universitet. 2015. 108 sider.

60 Gitte Buch-Hansen og Frederik Poulsen (red.), *Bibelen i gudstjenesten.* Center for Studiet af Bibelens Brug. Københavns Universitet. 2015. 200 sider.

61 Mogens Müller, *Fem nye bidrag til fortolkningens historie.* Afdeling for Bibelsk Eksegese 2016. 146 sider.

62 Kristoffer Garne & Lars Nørgaard (red.), *(Gen)klange. Essays om kunst og kristendom tilegnet Nils Holger Petersen på 70-årsdagen.* 2016. 232 sider.

63 Kristoffer Garne, *Romantik og kristendom. Belyst gennem Grundtvigs andet møde med Steffens.* Bearbejdet prisopgave 2016. 232 sider.

64 Kristian Mejrup, *Grand Prospects of Halle Pietism. The Acrobat, the Project-maker and the Shepherd.* Ph.d.-afhandling 2016. 211 sider.

65 Henrik Laugesen, *The Ambiguity of FOREIGN MILITARY ASSISTANCE.* Ph.d.-afhandling 2016. 223 sider.

66 Anne Katrine de Hemmer Gudme, Søren Holst, Jesper Høgenhaven og Frederik Poulsen, *Fire indgange til gammeltestamentlig teologi*. 2016. 132 sider.

67 Nete Helene Enggaard, *Højmesse og dåb. En sammenlignende undersøgelse af gudstjenestedeltagernes oplevelse af traditionel og nyere liturgisk praksis ved højmesse og dåb i Helsingør stift*. 2016. 119 sider.

68 Rasmus Markussen, Tine Reeh og Ida Willert (red.), *Dansk kirke og kultur i mellemkrigstiden*. Oplæg fra et kirkehistorisk seminar 11. november 2015. 2016. 138 sider.

69 Christian Hjortkjær, *Utilstrækkeligt enestående. En kierkegaardsk diagnose af diagnosesamfundet*. Ph.d.-afhandling 2016. 252 sider.

70 Lars Cyril Nørgaard, *Engaged Withdrawal. Sources of Soul-Formation. Paul Godet Des Marais' Spiritual Direction of Madame De Maintenon*. Ph.d.-afhandling 2017. 236 sider.

71 Carsten Selch Jensen, *Med ord og ikke med slag. Teologi og historieskrivning i Henrik af Letlands krønike (ca. 1227)*. Doktordisputats 2017. 476 sider.

72 Cathrine Bjørnholt Michaelsen, *Remains of a Self. Solitudes and Responsibilities*. Ph.d.-afhandling 2017. 300 sider.

73 Mette Birkedal Bruun, *The Unfamiliar Familiar. Armand-Jean de Rancé (1626-1700) between Withdrawal and Engagement*. Doktordisputats 2017. 826 sider.

74 Leo Catana, *Late Ancient Platonism in Eighteenth-Century German Thought*. Doktordisputats 2017. 230 sider.

75. Christina Solmunde Michelsen, *John the Baptist's Public Ministry in Luke 3:1-20: Is Luke a Writing Reader of Matthew?* Ph.d.-afhandling 2017. 225 sider.

76. Mikkel Gabriel Christoffersen, *Living with Risk and Danger: Studies in Interdisciplinary Systematic Theology*. Ph.d.-afhandling 2017. 278 sider.

77. Rasmus H. C. Dreyer, *Hans Tausen mellem Luther og Zwingli. Studier i Hans Tausens teologi og den tidlige danske reformation*. Ph.d.-afhandling 2017. 294 s.

Bøger, der ikke er udsolgt, kan købes hos Academic Books, Søndre Campus.

Adskillige af bindene er desuden tilgængelige som e-bøger og kan hentes gratis på <http://teol.ku.dk/Forskning/publikationer>.

DET TEOLOGISKE FAKULTET
KØBENHAVNS UNIVERSITET
KAREN BLIXENS PLADS 16
DK - 2300 KØBENHAVN S

WWW.TEOL.KU.DK

ISSN 0905-4200